

ERK

Nr. 7/8

- ERK-ide Liidu märgukiri Riigihoidjale.
- J. Aul:* Eesti antropoloogilisest uurimisest.
- A. Perandi:* Genealoogia senine viljelemine ja tuleviku ülesandeid Eestis.
- J. Tandre:* Eesti ajaloo teaduse seniseid saavutusi ja lähemaid ülesandeid.
- O. Loorits:* Eesti rahvaluuleteaduse päevaprobleemidest.
- K. Kirde:* Meteoroloogilise uurimistöö tulemusi ja lähema tuleviku ülesandeid.
- T. Lippmaa:* Eesti taimkatte uurimise tulemusi, töömiljöö ja tuleviku väljavaateid.
- M. Kuldkepp:* Märkmeid Eesti-Läti majanduslikest suhetest.

Kristjan Valdma †
Ringvaadet.

1937

AR EESTI
RAHVUS-
RAAMATUKOGU

ERK

ÜLD-, MAJANDUS- JA KULTUURPOLIITILINE AJAKIRI

EESTI RAHVUSLASTE KLUBIDE LIIDU HÄÄLEKANDJA

Nr. 7/8 (49/50)

30. NOVEMBRIL 1937

V AASTAKAIK

ERK-ide Liidu märgukiri Riigihoidjale.

Esitatud 28. sept. 1937. a.

Ühenduses Eesti Rahvaluule Arhiivi juhataja ja rahvusvaheliselt tunnustatud teadlase dr. phil. Oskar Loorits'a väljasaatmisega Lätist ja temale edaspidise teadusliku uurimistöö ärakeelamisega Lätis, milline otsus olevat tehtud juba 1935. a., on ajakirjanduse kaudu teatavaks saanud, et dr. O. Loorits'a üheks väljasaatmise põhjuseks olevat tema poolt kirjutatud artikkel „Liivi rahva elu ja surma küsimus“, mis trükitud Eesti Rahvuslaste Klubide Liidu väljaandel ilmunud ajakirjas „ERK“ nr. 11/12, 1934. a., lk. 180—185.

Käesolevaga rõhutame, et mainitud kirjutise on Eesti R. Klubide Liidu häälkandja avaldanud täies teadmises, et seal ettetoodud asjaolud liivi rahva raske seisukorra kohta vastavad tõele. Liivi rahva seisukord näib vahepeal olevat veelgi halvenenud. Sellest tunnistab liivi rahva uurija ning olude põhjaliku tundja tunnustatud keeleteadlase professor dr. Lauri Kettunen'i kirjutis, mis hiljuti ilmunud soome ajalehes „Varsinais-Suomi“.

Meil käepärast olevail ja kontrollitud andmeil

1) on liivi vald Lätis ikka veel asutamata, kuigi juba 1923. a. oktoobrikuu rahvahääletus pooldas liivi külade eraldamist iseseisvaks vallaks;

2) on liivi keele säilitamine tugevasti ohustatud liivi noorsoo hulgas seetõttu, et selleks ette valmistunud ja õpetaja kutse omandanud Läti kodakondsuses olevad õpetajad pole paigutatud mitte liivi koolidesse, vaid mujale Lätimaale;

3) on keelatud liivi lugemiku tarvitamine, mis on trükitud soome parimate pedagoogide näpunäiteil ja järelevalvel, kusjuures tarvitamiskeeld on tehtud läti professorite poolt, kes ise osa võtsid Balti riikide vaimse koostöö konverentsist Tartus sügisel 1936;

4) on liivi ajakirja ilmumine ja liivi laulukooride tegevus — kui liivlaste kultuuri avaldused — tugevasti takistatud eeskirjade läbi, mis nõuavad mainitud ajakirja ja koorilaulude tõlkimist läti keelde eeltsensuuri korras.

Meie parima arusaamise järgi on liivlased täiesti lojaalsed Läti kodanikud, nende ülaltähendatud üritused on vaid nende terved enese-avaldused, mis taotleavad liivi rahva säilitamist ja kultuurilist edasiarengut. Pealegi on liivi rahva, liivi keele ja liivi kultuuri säilitamine tähtis ka teistele soome-ugri hõimrahvastele, kes ei saa mitte ükskõiksest vaadata ühe oma hõimukillu raskele saatusele. Sellest annab tunnistust, et 19. I 1934. a. isegi kauges Ungaris peeti parlamendihooones pidulik nõupidamine, kus kõrgemad riigimehed ja haridusejuhid seadsid oma rahvuslikuks ülesandeks liivi hõimu kaitse. Kõnelemata sellest loomulikust huvist, mida lähemal asuvad Eesti ja Soome hõimud tunnevad liivi rahva alalhoidmise suhtes.

Täielikult tunnustades Läti suveräänseid õigusi luua oma riigis igasuguseid seadusi ja korraldusi, ei saa ometi õigeks pidada ülalmainitud talitusviise liivi rahva suhtes ja sooviksime meie naaberriigi ja liidulepinglase Läti riigi juhtivate võimude teadlikkust, et just liivlaste kaudu lätlased on veresugulased eestlastele ja et liivlaste kaudu käib mitte väikesel määral ka sõprustee mõlema lepinguriigi rahvaste vahel.

Vähe sellest, meie peame kahetsusega rõhutama asjaolusid, mis näitavad ka Eesti vähemusrahvuse mitmeti rasket seisukorda Lätis. Nii on meie poolt kontrollitud andmeil saanud teatavaks järgmised asjaolud:

1) Lätis asuva eesti vähemuse sobivate koolimajade muretsemise suhtes tehakse takistusi, mis ulatuvad isegi niikaugemale, et näiteks Ape linnas ei lasta eesti algkooli Eesti Haridusseltsi majja, vaid see on paigutatud halbadesse ruumidesse kõrtsi juurde.

2) Lätis ei ole õpetajate paigutamise suhtes eesti koolidesse kaugeltki mitte sel määral eesti vähemuse eest hoolitsetud nagu Eestis läti koolides, kuhu on paigutatud just lätlaste poolt soovitatud õpetajad, kuna kolm meie poolt selleks otse koolitatud õpetajat on jäänud Lätis kohata.

3) Kui Läti eestlaste lapsed läti koolides saavad Eestist saadetisi, näit. õppevahendeid, jõulupuukingitusi jne., siis on korduvalt esinenud juhtusid, kus eesti lastele pole läti poolt antud normaalseid toetusi ja isegi kõigile määratud kinke.

4) Lätis kehtivate keelemääruste tegelikul rakendusel ei ole lubadustest hoolimata eesti vähemusrahvuse suhtes mingit usalduslikumat vastutulelikkust osutatud, vaid hoopis karmilt on nõutud Lätis asuvates eesti seltsides ettekantavate eestikeelsete laulude ja deklamatsioonide tõlkimist läti keelde eeltsensuuri korras, on keelatud eesti teatritruppidel külastusettekanded Lätis asuvate eestlaste keskel ja on raskendatud isegi Eesti piiriäärsete laulukooride esinemist Läti naabruses.

Kõik need asjaolud halvavad mitmeti eesti vähemuse kultuuriliste organisatsioonide elu ja tekitavad neis rõhutuse tunnet, mõjudes samal ajal ka võorastavalt Eestis.

Need ja muud häirivad asjaolud kahjustavad kahtlemata tugevasti meie ja läti heanaaberlikke vahekordi ega lase neil kujuneda sellisteks, mida tuleks kahe lepinguriigi rahvaste vahel normaalseks pidada.

Neid vahekordi kipuvad omakorda tumestama ka ajalooliste sündmuste võõriti kujutamised Läti ajakirjanduses, rahvaraamatuis ja isegi kooliväljaandeis, mille näitena lubatagu tuua kas või väljavõtte Läti koolides tarvitusel olevast 1936. a. ilmunud A. Grins'i ajalooõppe- raamatust (lk. 252), mis kirjeldab Bermond'ti kallaletungi järgmiselt:

„10. oktoobri hommikul olid tõtanud Riiale appi kaks eesti soomus- rongi ja ühinesid alguses Riia kaitsele oma artilleriaga. Oma abi eest nõudsid eestlased mitmeid Põhja-Läti valdu. Kui Läti neid ei annud, siis pidime rasket võitlust Bermond'ti armeega *meie üksi läbi sõdima*.“

Ülaltoodud asjaolusid ette kandes Teie, Kõrgeauline härra Riigi- hoidja, loodab Eesti Rahvuslaste Klubite Liit Teie kõrge mõjuvõimu kaas- abi selleks, et eesti vähemuse ja liivi rahva seisukorra parandamiseks Lätis rakendataks kõik vastavad Teie ja Vabariigi Valitsuse käsutuses olevad võimalused.

*Eesti Rahvuslaste Klubide Liidu
juhatus.*

P. S. Samasisuline märgukiri esitati ERK-ide Liidu poolt samal päeval ka Välisministrile.

Eesti antropoloogilisest uurimisest.

J. AUL.

Võime tagasi vaadata oma enam kui saja-aastasele antropoloogilise uuringu minevikule. Ja lisaks paljudele vähem tähtsaile teadusemeestele võime nimetada rea esmajärgulisi teadlasi ja tunnustatud antropolooge, nagu C. E. Baer, P. Broca, P. Topinard, R. Virchov, C. M. Fürst jt., kes selles uuringus on osalnud.

Kui aga küsida, kaugele me oma tõulise koostise, oma rassiliste sugulussidemete ja üldse oma füüsilise haabituse ja arengu omapära tunnetamises oleme jõudnud, siis ei ole meil siin midagi rõõmustavat vastata.

Kõigepealt peame teadlikud olema sellest, et rahvusvaheline kirjan- dus opereerib andmetega, mis on pärit ajajärgust enne meie riiklikku iseseisvust ja vananenud. Sellest on tingitud järgmised asjaolud:

1. Tõuteaduslikud kaardid selles osas, milles nad meid puudutavad, ja seega tõelised kujutlusedki meie rahvast, samutigi üksikute antropo- loogiliste tunnuste leviku kaardid (Denikeri, Ripley, S. De Geeri Fischer-Lenz'i, Eickstedti jt. omad) on väärad. Saarlased meil on näit. pikemakasvulisi eestlasi, kuid Saaremaad kju- tatakse ikka alles lühikasvuliste koldena.

2. Öpperaamatuis — mitte ainult kooligeograafilis, vaid ka teaduslikes käsiraamatuis — paigutatakse meid pahatihti alles kollase rassi resp. mongoliidsete tõugude leviku areaali. Ja millel see doktriin põhjeneb? Sellel, et omal ajal (1872. a.) P. Broca oma töös ninaindeksi üle leiab võimaliku olevat meid nelja (!) eestlase kolju juures määratud ninaindeksi suuruse põhjal asetada mainitud rahvaste rühma.

3. Nii spetsiaal- kui ka üldantropoloogilises kirjanduses leidub kaunis rohkesti äärmiselt ebaõigede andmeid eestlaste kohta. Võiks isegi öelda: *meie oleme antropoloogide peres kuulsad rea meile omistatavate veidruste tõttu!* Eestlastele näit. omistatakse niivõrra pikki käsi — nende siruulatust peetakse niivõrra suureks, et neile Euroopas ses suhtes kaugeltki keegi lähedale ei küüni, Aasias ka mitte, seda suudavad alles Aafrikas duala ja džagga suguharud, Okeaanias Uus-Guineas arupi suguharu ja Ameerikas irokeesid!

4. Meie füüsilise haabituse kirjeldused on ebaõiged. Eesti naise kohta näit. leiame alles päris uutes töödes väljavõtteid resp. ümberjutustusi kirjeldusest, mis kunagi läinud sajandil J. Holst andis: „Juus on kas heleblond või tumepruun, keskmised värvused puuduvad... Näo ilusaimaks kaunistuseks on väga ilusad terved hambad, muidu aga jätab näo ja silmade lõige palju soovida. Ümmargune nägu, madal laup, enamasti kitsad ja pilujad silmad, suur suu ja ilmekuse puudumine näojoontes lubavad ainult harva leida kena, rääkimata kaunist nägu... Niuded on laiad ja täidlased... Niute sellise laiuse juures on erakordselt silmapaistev, et istmik vähe taha välja ulatub, mis juba rietatud eestlanna juures peaks igale vaatlejale silma paistma... See tuleb sellest, et esiteks on muskulatuur ja rasvakude nimetatud kohas võrdlemisi nõrgalt arenenud, eriti aga sellest, et eesti naise vaagna kalle on erakordselt väike. (Selles suhtes on eestlannagi tehtud ainulaadseks olendiks kogu maailmas, J. A.)... Tollega on seletatav ka see, et suguosad on reitest vähe kaetud. Ruumikale vaagnale kinnituvad reeglipäraselt tugevasti arenenud, sageli otse kolossaalsed reied. Jalasääre mari on eestlannal vastandiks mehele, kel peaaegu üldse sääremari puudub, tugevasti ja täidlikult arenenud“ jne. Ega eesti mehe kohta käivad kirjeldused pole palju paremad...

Riikliku iseseisvuse ajajärgul on olukord veidi paranenud. 1926. a. ilmub R. Villemssi uurimus eestlaste antropoloogia üle, mis, tuues rea objektiivseid andmeid moodsale mõõtmistehnikale rajanevate mõõtmistulemuste kujul, annab antropoloogile hulk teiste rahvaste omadega võrreldavaid fakte ja väärleb sellisena täit tunnustamist. Kahjuks ei ole aga Villemssi oma andmete läbitöötamist lõpule viinud.

Edasi on vähemulatuslikke kirjutusi avaldanud meie antropoloogiliste küsimuste kohta dr. H. Madissoo (eestlaseaju kohta), dr. G. Michelsson (eestlase kasvu kohta), dr. A. Friedenthal (eelajaloolise antropoloogia üle), S. Ehrhardt (Kõpu kihelkonna elanikkudest), prof. G. Rooks (eestlaste vererühmade kohta).

Lõpuks on allakirjutanu meie antropoloogiliste küsimustega tegelenud alates 1927. aastast, millal ta asus Sõrve elanikkonna antropoloogilise koostise uurimiseks vajalikkude andmete kogumisele, lähtudes kaalutlusest, et siin kui antropoloogilis-etnograafilisel piirilal peaks kõige selgemini ilmnema, kas ja kui võrra läänepoolsed rahvad on soome

sugu rahvaid antropoloogiliselt mõjutanud. Asjaomane töö kestis kaks aastat. Samaajaliselt Saaremaal rohkesti matkates paistsid silma lokaalsed erinevused sealseis elanikes, ja et neid kuidagi lähemalt piiritleda, asusime koos paari üliõpilasega saarlaste kohta antropoloogilise andmestiku kogumisele. Hiljem selgus, et siin selgesti läbilõõnud tõulised erinevused siiski puudusid — vähemasti olid need maa-alaliselt väga segi paisatud — ja et saarlaste andmeid saame interpreteerida vaid teiste eestlaste andmete varal. Tutvunud, lisaks sellele, meie antropoloogilise uuringu minevikuga ja selle haletsemisväärse tänapäevaga, millest selgus, et meie tollealalise uuringu mahajäämine paljude teiste rahvaste omast on tingitud sellest, et kogu senine tegevus sel alal on olnud rohkem juhusliku kui teadliku teotsemise tulemus, on olnud liiga katkendiline, liiga pealiskaudne, — jõudsin paratamatult veendele, et asjaomased uurimised tuleb rajada hoopis ulatuslikumale alusele ja sihikindlale tegevusele.

Kust võtta vajalikke ja korralikke andmeid? Kogemused näitasid ja veensid, et niisuguseid võib saada ainult sõjaväes ettevõetud üksikasjaliste ja hoolikate mõõtmiste kaudu. Algas töö. Võttes arvesse, et töötamise võimalused, eeskätt ajalises, aga ka ainelises mõttes olid väga piiratud, et meie sõjaväe jooksev koostis ei ole suur, et meie sõjavägi on laialdaselt üle riigi jaotatud, võttes edasi arvesse rida tehnilisi raskusi, mõistame, miks see töö viibis, kestis üle nelja aasta ja lõppes alles mullu. Ei saa jätta mainimata, et meie sõjaväe juhtkond, täiesti mõistes ettevõtte tähtsust, oma hea vastutulekuga mulle seda rasket tööd õieti suuresti kergendas. Üheaegaliselt kasutasin vahetevahel võimalusi mõõtmisi toimetada ka mujal, peamiselt koolides, et andmeid saada naiste ja alaealiste kohta, mis meil samutigi hädasti vajalikud.

Milline oleks siis selle töö bilanss? On üksikasjaliselt mõõdetud üle 15000 täiskasvanud mehe, üle 2000 õpilase ja ligi 600 naist. Kui võtta teadmiseks, et Rootsis on mõõdetud 40 000 sõjaväelast, Norras 13 700, Poolas 120 000, kuid hoopis vähema üksikasjalisusega, ja kui Poolat näit. seetõttu loetakse antropoloogiliselt kõige paremini uuritud maaks Euroopas, siis mõistame, et me ei tarvitse oma andmete arvu juures häbeneda.

Mainitud andmete põhjal olen avaldanud mõned antropoloogilised kirjutused ja ülevaated. Läänud kevadel tegin seoses V Soome-Ugri kultuurkongressil peetud ettekandega kokkuvõtte mõnedest olulisemaist eestlaste puhttõulisist tunnuseist, mis meie rassilise koostise üldpildi peajooned avastas.

Samaajaliselt algasid ettevalmistused kogutud andmestiku lõplikuks ja detailseks ümbertöötamiseks. Viimane töö on nüüd kestnud juba ligi aasta, nii et osa andmete ja nimelt Lääne-Eesti maakondade — Saare-, Lääne- ja Pärnumaa — andmete läbitöötamine on lõpule jõudnud. Mis selline ümbertöötamine ajalisel resp. tööjõu kulu mõttes tähendab, sellest saame väikese kujutluse, kui arvestame, et andmestik tuleb jagada kihelkondade ja edasi suuremate maa-alaliste üksuste vahel — Lääne-Eesti alal on niisuguseid üksusi näit. 45 — ja iga ala jaoks on vaja arvutada mitu variatsioonistatistilist põhisuurust, ja et iga mõõdetu lehel leiame 30—40 mõõtu + 15 indeksit (mis enne veel tuleb arvutada)! Edasi on kogemused näidanud, et korrelatsiooniarvutused, mis siis veel lisanduvad, nõuavad ühe inimese vähemalt 10-kuulist tööd.

Kui veel arvestada, et tuleb sekka käsitleda ka mõningaid sotsiaalanthropoloogilisi küsimusi, mis tähendab kogu andmestiku hoopis uutel alustel ümbertöötamist, siis näeme, et asjaomane töökoorem ei ole mitte väike. Seejuures ärgem unustagem, et see kõik on siiski alles — eeltöö.

Millised oleksid nüüd meie edaspidise töö sihid ja ülesanded?

Need on järgmised.

1. Olemasoleva meeste-andmestiku läbitöötamine tuleb lõpule viia. Käsikäes sellega peab käima meie antropoloogilise kirjelduse ja andmetekogu, *Anthropologia estonica* koostamine. *Anthropologia estonica* kaudu loodame suuta võivat kõrvaldada need väärkujutused, mis meist antropoloogilises kirjanduses ja õpperaamatuis olemas ehk õigemini, loodame täita võivat tühiku teaduse varaaidas. Teiseks aitame *Anthropologia estonica* kaudu kaasa idabalti tõu probleemi lahendamisele ja nimelt selle vormirikkuse selgitamisele. Idabalti tõu mõiste on võrdlemisi uus mõiste, kuid vastavat tõugu on väga mitmeti. Seda kõike me ei saa seletada teisiti kui vaid sellega, et idabalti tõug kannab väga mitmesugust lokaalset ilmet, s. t. on polümorfne tõug ja edasi selgub, et ka meie idabalti tõu vorm teistest erineb. Edasi loome *Anthropologia estonica* kaudu oma füüsilise mina tunnetamisele ja hindamisele kindla aluse, rahuldame seda loomupärast huvi, mis meil on oma rahva tõulise kuuluvuse ja liigestuse vastu olemas, ja lõpuks, rajame võimaluse teistele teadustele paremini haarata hulki probleeme kui seni.

2. *Anthropologia estonica*'le peab järgnema meie antropoloogiliselt kõige huvitavamate ja olulisemate maa-alade üksikasjaline läbitöötamine üksikute monograafiate kujul. Samutigi peavad tulema käsitlemisele üldist laadi eriküsimused kui ka rida üksikasju, mida me senise andmestiku põhjal käsitleda ei saa. Viimaseks otstarbeks tuleb korraldada uusi täiendavaid vaatlusi ja mõõtmisi.

3. Mitte vähem tähtis kui eesti mehe antropoloogia, ei ole ka eesti naise oma. Kui eesti mehe kohta siiski vähemalt on rohkemal määral andmeid olemas kui eesti naise kohta, siis on need viimase suhtes ka äärmiselt väärad ehk mittemidagiütlevad. Kas me saame ükskõiksed olla sellise olukorra vastu? On selge, et asjaomane lünk tuleb täita. Selleks on aga enne kõike vaja veel rohkesti teha eeltööd andmete kogumise resp. andmete kogumise jätkamise näol.

4. Tänu meie arheoloogide innukale tegevusele on meil kogunenud suured inimluustikkude kollektsioonid, mis suurenevad aasta-aastalt. See on varandus, mille tundmine annab meile võimaluse siduda olevikku minevikuga ja mis on ühtlasi võtmeks, et õieti mõista mitmeid olevikugi nähtusi. Olgu siin eriliselt toonitatud, et oma mineviku, oma antropoloogilise päritolu ja antropoloogilise suguluse küsimuste selgitamisel saame eeskätt ja sageli isegi ainuüksi tugeneda oma ajaloolise ja eelajaloolise antropoloogia andmeile. Sellepärast on ainult aja ja võimaluste küsimus, millal me ülanimetatud inimluustikkude antropoloogilisele läbitöötamisele saame asuda. Kõnesolevaist luustikkudest on seni läbi töötatud ainult kolm — kiviaja luustikud.

5. Ei saa ka unustada, et süstemaatilis-antropoloogiline uuring nõuab hea antropoloogilise pildimaterjali olemasolu resp. soetamist. Kui ma siin seda nimetan eripunktina, siis päris teadlikult, ja nimelt selle-

pärast, et see töö ei ole sugugi väike ja kerge töö. Päevapilte ei tule koguda, nagu nad kättesaadavad on, vaid vastavaid tüüpe tuleb *otsida* ja *valida*, kuid selleks on vaja palju liikuda ja väga palju näha. Heade piltide soetamise küsimus on muuseas seoses ka Anthropologia estonica väljaandmisega. Sest esimene ja kõige enam mällusööbivam mulje, mis me selle kaudu endist oma naabreile anname, on *piltide* kaudu antud mulje. Ja sellepärast me peame hoolitsema, et see oleks *õige*.

6. Eraldi käsitlemist nõuavad meil sotsiaalanthropoloogilised küsimused. Vaevalt saame siin mingit Ameerikat avastada, kuid elutingimised, s. o. miljööst ühest küljest ja eluviisid teisest küljest peaksid meil siiski nii mõningais antropoloogilistes tunnuseis *meie omapära* kohaselt vastu peegelduma, ja asjaomaste tulemuste valguses saaksime nii mõnesegi sotsiaalküsimusse palju selgemat pilku heita kui igasuguse teoreetilise poleemika kaudu. Mainitud küsimused kuuluvad aga juba ülekaalukalt rakendusantropoloogia valdkonda.

7. Paljudest rakendusantropoloogilistest distsipliinidest tõstaksin veel esile ühe, mida meil aga seda innukamalt viljelda tuleb. See on *pedagoogiline antropoloogia*.

Areneva õpilase füüsilise haabitusel tundmine ei ole mitte ainult tema füüsilise kasvatuselümtingimatuks eelduseks, vaid suurel määral ka vaimlise kasvatusel omaks, võimaldades sageli mõista ühtesid või teisi kõrvalekaldumisi õpilase vaimlises struktuuris. Aga mis me teame oma õpilasest? *Kui palju me tunneme oma suurimat vara?*

Niipalju on selgunud: meie füüsilise arengu kulg on teissugune kui see on näit. sakslasil ja inglasil. Aga *milline* ta on? Need eksivad väga, kes arvavad mingi koolides toimetatavate mõõtmiste andmete „statistika“ varal seda kindlaks teha võivat. Siin on vaja innukalt *jätkata* juba alustatud teaduslikkude andmete kogumist asjaomaste täpsate ja metoodikas ühtlustatud mõõtmiste varal.

Oleme oma õpilase kehaehituse laadis ja arengus selgusele jõudnud, siis on võimalik a) hästi ülevaatlikult, seoses arstlikkude tähelepanekutega, määrata õpilase konstitutsioon, b) kindlaks teha, kas ja millisel määral tema bioloogiline vanus vastab tema ajalisele vanusele, c) määrata kindlaks, milles, millises mõttes ja millisel määral õpilase kehaline areng ei vasta normaalsele, d) saame teoreetilisele selgusele tema kehalistes võimetes ja elukutselistes eeldustes, e) meile avaneb võimalus kehalise ja vaimlise arengu paralleelsuse jälgimiseks. Väga oluline on kõige selle juures veel see, et sel viisil me paratamatult äratame õpilasis ja üldse inimesis suurt huvi enese vaatlemisele. On's need tühised väärtused? Kui öeldakse, et me saame ka ilma nendeta läbi, siis on see ju muidugi õige, kuid siis kaotab igasugune otsing ja progress mõtte. Eksisteerida saab ilma selleta tõesti.

Kui ma siin nüüd esinesin sellise „suure“ tööprogrammiga, siis mitte selleks, et avalikkusele näidata, *mis* meil antropoloogia alal teha *oleks*, vaid selleks, et esile tõsta seda, mis meil sel alal ilmtingimata teha *tuleb* ja otsekohe, lähemas tulevikus.

Meie aeg ei kannata. *Meie peame käed külge panema kõikjal seal, kus me edu saavutada suudame oma rahvuslikkus ja seega ka rahvusvahelises loomangus*. Meist lugupidamine teiste rahvaste juures oleneb peamiselt sellest, kui võrra me seda lugupidamist oma intensiivse tööga, eeskätt vaimlise tööga suudame teiste rahvaste juures võita!

Ja nüüd küsime, mis meil oleks vaja teha, et oma eesmäärke saavutada?

Enne kui küsimusele katsuda vastata, tuletame meelde, et meie antropoloogiline uuring toimub praegu hoopis erinevais oludes võrreldes meie teiste rahvuslike teaduste alal teotsemisega. Kui viimatinimetatud teaduste jaoks on vastavad õppetoolid ülikooli juures ja on vastav töötajate kaader, siis antropoloogia jaoks ei ole midagi sarnast. Sellest tingituna on sooviavaldused, mis me oma antropoloogilise uuringu soodustamise mõttes teeme, veidi suuremaulatuslikumad kui teiste rahvuslike teaduste teaduste forsseerimise huvides tehtavad ettepanekud.

Meie soovid on järgmised:

1. Tuleb rajada antropoloogilise uuringu keskus, asjaomase *uurimisinstituudi* kujul. Eriküsimuste uurimiseks on meil seni uurimisasutisi juba varem inigi loodud, nagu seda on õlikivi uurimise laboratoorium, veekogude uurimise komisjon jt. Hilisemal ajal seltsis neile hoopis laialisema uurimisraadiusega asutis — konjunktuurinstituut. Uue uurimisasutise loomine kui niisugune ei ole seega muidugi midagi erakorralist ja esmakordset. See on loomulik elunõuete tulemus.

Antropoloogiline uurimisinstituut, millest praegu juttu, peab kujunema teaduslikuks asutiseks, mis meie antropoloogilist uuringut juhib ja vastavate tööjõudude kaudu teostab. Uute uurimisalade — mida ma käesolevas kirjutuses ei puuduta — juurdetulekuga võiks sellest edaspidi isegi kujuneda meie tõubioloogiline uurimisinstituut, nagu niisuguseid tuntakse näit. Rootsis, Norras, Saksas jne. Teiseks peaks meie antropoloogiline uurimisinstituut olema meie tõubioloogiliseks arhiiviks. Teaduslik andmestik — mõõtmislehed, piltidekogud jne. — mis meil praegu olemas ja mis edaspidise kasvamise teel suureneb, ei ole sugugi väike, aga mis peasi — ta ei tohi tuleviku põlvedele kaduma minna. Edasi me teame, et igal aastal toimetatakse hulgaliselt mõõtmisi koolides ja sõjaväes. Need materjalid on praegu niivõrra ebatäpsad, et nad teadusliku materjalina ei saa kõne alla tulla, ja vaevalt saavad nad seda lähemas tulevikuski, kuid *relatiivne* väärtus on neil siiski — eriti, kui edaspidi nende soetamist paremini toimetatakse — ja meie tulevastele põlvedele eriti. — Praktilisil kaalutlusil oleks kõige otstarbekohasem, kui ülalnimetatud eriülesandeline asutis töötaks kõige lähemas kontaktis meie ülikooliga.

2. Meie ülikooli juures tuleb luua *antropoloogia õppetool*, antropoloogia dotsentuuri kujul.

Kui ma siin antropoloogia õppetooli ellukutsumise küsimust nimetan *teises järjekorras*, siis sellepärast, et õppetooli ülesandeks on eeskätt õppetöö, mille järgi meil vajadus pedagoogide, etnograafide, osalt arheoloogide ja edasi arstide ning võimlemisõpetajate jt. ridades on muidugi olemas, kuid siin kõnelen ma eeskätt *teadusliku töö edasiviimisest* kui niisugusest. Võidakse öelda, et õppetooli loomine lahendab teadusliku töö korraldamise iseenesest. See on ainult osaliselt nii. Antropoloogia õppetooli täitja võib väga hästi olla antropoloogilise uurimisinstituudi juhatajaks, veel enam — ta peaks seda olemagi, kuid vastava uurimisasutise, vastava tehnilise *tööjõu* järele on ja jääb ikkagi tarvidus, kui arvestada antropoloogia hoopis erinevaid uurimisviise.

Lisaks õppetööle on aga antropoloogia õppetoolil siiski ka meie uurimistöö edendamise ja selle ärakasutamise seisukohalt küllalt suur tähtsus. Sest milleks me uurime ja loome uusi väärtusi, kui meil ei ole kedagi, kes neid lähemalt mõistaks ja suudaks ellu rakendada vastavate eelteadmiste puudumisel? Edasi ei tohi me ka seda unustada, et meil on vaja uusi jõude, on vaja kohta, kus meie noor sellealaliste teadlaste kaader saaks oma jõudu proovida ja valmida uute ülesannete täitmiseks.

Need soovid on meie *raamsoovid*. Aga nad on teatava määrani ka meie *lõppsoovid*, mille teostamise poole me peame tüürima täie teadlikkusega.

Tulles aga tagasi meie antropoloogilise uuringu tänapäeva juurde, tahaksime näha avaramaid võimalusi 1. meie Anthropologia estonica andmete läbitöötamiseks ja selle lõpuleviimiseks ning 2. lisaandmete hankimiseks uute, järjekorraliste tööde alustamiseks.

Genealoogia senine viljelemine ja tuleviku ülesanded Eestis.

A. PERANDI.

Genealoogia kui eriline teadusharu on välja kasvanud üksiksugukondade uurimisest. See traditsiooniline genealoogia rahuldab üksikisiku huvi tema päritolu ja sugulussidemete kohta. Siia liitus, eriti aadlivalituse õitseajal, kindel praktiline huvi. Kuuluvus aadli hulka andis mitmesuguseid eelisõigusi, võimaldas teha karjääri, ent eeldas jälle kindlat põlvnemist. Siit tärkas eriline huvi oma sugukonna mineviku vastu. Aja jooksul on aga genealoogiliste küsimustega tegelemine üksiksugukondade uurimise alal saanud juba laiemate hulkade harrastusobjektiks.

Kuid juba läinud sajandi lõpul tehti O. Lorenz'i poolt katse genealoogiat muuta harrastus-ainest teaduseks ning anda temale laiem alus. Ta leidis, et genealoogia annab võimalusi mitmesuguste bioloogiliste, eeskätt inimliku pärilikkusõpetusega seotud küsimuste lahendamiseks. Sellepärast pidas Lorenz ka võimalikuks defineerida genealoogiat kui „õpetust inimelu edasikandumisest ta individuaalsetes nähtustes.“ Kuigi praegu töötatakse pärilikkusõpetuse alal teiste meetoditega, peab ta praegugi arvestama genealoogide poolt kogutud aineist. Hiljem on hakatud genealoogiat tagajärjekalt kasutama ka sotsioloogias ja sotsiaalses ajaloos. Sotsioloogias on terve rida küsimuste komplekse, mida otstarbekalt ja õieti võib lahendada ainult genealoogia kaasabil. Ilma et põhjalikumalt süveneda neisse probleemidesse, olgu mainitud vaid lühidalt, et rahvastiku klassivahede uurimisel võib tõhusat kaasabi pakkuda genealoogiline uurimine, näidates, kuidas klassi- ja seisuste vahed valguvad laiaili sugulus- ja veresidemete tõttu, millise nähte põhjalikul uurimisel tuleb paratamatult arvestada genealoogia poolt läbitöötatud seisukohti. Samuti on vältimatu genealoogiliste uurimiste tulemuste kasutamine teatud rahvakihi, eriti tema üksikute perekondade sotsiaalse tõusu ja languse uurimisel.

Sotsiaalse ajaloo, eriti Eesti ajaloo uurimisel genealoogiliste andmete kasutamise tähtsust rõhutab dr. J. Vasar kujukalt II rahvusliku kasvatuskongressil ettelõetud teesides, „Eesti rahva tulevik“, Tartu 1935, lk. 104: „Eesti rahva ajalugu selles osas, kus teda ei määranud ära võõrsilt tulevad tõuked, on oma üldilmelt impersonaalne. Hoolimata sellest, et eestlaste ajalugu pikal ajal ei tõstata nimetamisväärilisi ajaloolisi isikusi, on see nimetu periood meie ajaloos ometi täis liikuvust ja elu, täis eestlaste isetegevust ning sotsiaalset ja rahvuslikku võitlust ning koostööd. Sellesse liikuvusse on raske tuua selgust, kui mitte statistilise genealoogia abil ei puuduks võimalus kujuka pildi saamiseks meie rahva ühiskondlikust arenemisest, sotsiaalsete vaheseinte tugevuse kujunemisest, millest sugulussidemed on klassiliseks läbimurdjaks. Ka rahva liiklemisega ühenduses olevad nähted ühte otsapidi kuuluvad genealoogia valdkonda. Välja ei või jääda ka rahvuslikust seisukohast tähtis ümberahvustamisprotsess: ühelt poolt, kus eestlased endasse sulatasid massiliselt võõraid, teiselt poolt aga ka kadakasaksastumise põhjuste ja eelduste uurimiseks paratamatu saksastunud eestlaste sugukondade massiline ja süstemaatiline läbiuurimine.“

Nii on õieti genealoogia oma ülesandeilt kahepalgeline: ühelt poolt üksikisikute sugukondade uurimine ja teiselt poolt genealoogia kui teadusdistsipliin. Genealoogia üksikisikute sugukondade alalt võib Eestis teatavat minevikku ja arengut omaks lugeda. Genealoogia teadusdistsipliinina on veel välja arenemata.

Üksikuid sugukondade uurimisi, kus on uurijad olnud eestlased ja läbiuuritud sugukonnad on samuti võrsunud eesti kannast, on olnud juba varemgi. Nii on seda harrastanud Nõo õpetaja Martin Lipp, kelle töö tulemusena on ilmunud trükis Masingite suguvõsa. Suuremaulatuseliselt on üksikisikute sugukondade uurimise kallal töötanud Tiido Laur, kes on sel alal läbi töötanud terve rea eesti tegelaste sugukondi. T. Lauri töö oleks tõesti olnud väga hinnatav, kui ta aga kahjuks poleks olnud diletant. Tema sugukonnauurimised, mis rajanevad ainult revisjonilehtede andmetele, on selle tõttu olnud ebatäpsed ja puudulikud. Revisjonides on antud ainult sinna sisse kantud isikute vanus, täpne sünnidaatum puudub. Kuid hingederevisjonides antud isikute vanused ise ei ole ka täpsed, kuna eksimused kõiguvad 3—5 ja mõningail üksikjuhtumel ka rohkem aastate ümber. Abiellumise- ja surmadaatumeid aga revisjonid üldse ei anna, välja arvatud vaid mõned üksikud juhud, kus on märgitud meeste surma-aasta. Teisest küljest tuleb hingederevisjonides ette ka juhtumeid, kus üksikud isikud on revisjoni sisse kandmata jäänud. Kuna revisjonid korraldati teatavate ajavahemikkude järele, siis lapsed, kes sündisid ja surid pärast eelmist ja enne järgnevat revisjoni, on hingederevisjonidest loomulikult välja jäänud. Kõige selle tõttu ei pälvi T. Lauri poolt teostatud sugukondade uurimised teaduslikust küljest erilist tähelepanu. Kuid huvi oma perekonnaloos vastu on Eesti iseisivsuse ajal osutanud üha kasvavat tendentsi. Seda on rahuldatud mitmel viisil. Mõned on isiklikult teostanud oma sugukonnauurimist, teised jälle on selle teostamise andnud üksikuile isikuile, kes sellega on tegelnud. Niipalju kui minul on võimalust olnud tutvuda viimatimainitud viisil teostatud sugukonnauurimistega, on nad väga mitmeilmelised: osa töödes on kasutatud samuti ainult revisjonide andmeid, osa uurimuste juures on aga võetud aluseks ka teisi allikaid, eeskätt kirikuraamatuid. Ent

needki uurimused, mis on tehtud hoolikamalt, ei vasta kõik genealoogiliste uurimiste suhtes ülesseatud nõuetele.

Sellest olukorrast tingitult kerkis paratamatult üles küsimus genealoogilise uurimise keskuse loomise kohta, millise küsimuse kallal eriti intensiivselt töötas J. Aamissepp Jõgevalt. Asjast oli huvitatud ka osa ajaloolaste ringkondi. Ühisel algatusel asutati 1933. aastal Eesti Eugeenika Seltsi juurde Genealoogia toimikond, mis puhul ka selts muutis oma nime Eesti Eugeenika ja Genealoogia Seltsiks. Genealoogia toimikond kutsus ellu Eesti Sugukondade Uurimise Büroo, kelle esimeseks juhatajaks sai ajaloolane A. Oinas. Büroo seadis oma eesmärgiks üksiksugukondade uurimise ja genealoogia kui teadusdistsipliini viljelemise.

Üksiksugukondade uurimise alal lähtus Büroo seisukohalt, teostada neid uurimisi võimalikult täpsemalt ja igakülgsemalt, kuid sealjuures arvestades siiski ainult neid andmeid, mis olid täiesti kindlad. Seni on Büroos koostatud nii jadakonna kui ka kõukude tabeleid, kusjuures iga tabelis esineva isiku kohta on valmistatud kirjeldus, mis sisaldab kõik andmed, mida allikmaterjali põhjal antud isiku kohta on võimalik saada olnud. Igast koostatud sugukonnauurimisest jääb üks eksemplar Büroole, mis moodustavad Eesti Sugukondade Arhiivi.

Büroos on praegu üksiksugukondade uurimise alal rakendatud kaks tööjõudu, kuid väikese tasu tõttu, mis neile on võimalik maksta, ei suuda Eesti Sugukondade Uurimise Büroo suurendada tööjõudusid sel alal. Selle tõttu ootavad Büroos praegu mitmed sugukonnauurimised järjekorda.

Oma ellukutsumisest peale seadis Büroo üheks oma tähtsamaks ülesandeks viljelda genealoogiat kui mitme teaduse abidistsipliini.

Viimase rahvalugemise puhul leppis Eesti Eugeenika ja Genealoogia Selts kokku Riigi Statistika Keskbürooga Tallinna linnas teostatava rahvalugemise puhul märkida üles täpsamaid andmeid, mille põhjal oleks võimalik selgitada Tallinna elanikkude rahvuslik päritolu, ajaliselt fikseerida linna siirdumise moment ja sellega teostunud Tallinna elanikkonna sotsiaalne ümberkihistus. Riigi Statistika Keskbüroos on selle tööga jõutud nii kaugele, et on rahvalugemise kaardid rühmitatud eriti elukutsete järgi. Kuid kaugemale sellest ei ole rahapuudusel jõutud. Nii et tegelikult pole see üritus materjalsetel põhjustel reaalseid tulemusi andnud.

Edasi on Eesti Sugukondade uurimise Büroo Eesti Eugeenika ja Genealoogia Seltsi kaudu üritanud adramaade ja hingede revisjonide andmete täpsemat läbitöötamist rahvastiku koosseisu seisukohalt. Mõeldud on esmajoonel läbi töötada adramaade revisjonid teatava maa-ala kohta selles mõttes, et välja arvutada rahva vanuse puu. Et selleks puuduvad nii Eesti Eugeenika ja Genealoogia Seltsil kui ka Eesti Sugukondade Uurimise Bürool endal summad, on astutud samme vastavate summade saamiseks Teedeministeeriumi juures asuvast intelligent hädaabi tööjõudude fondist. On arvestatud, et teatavat maa-alalist ühikut on võimalik läbi töötada ühel tööjõul umbes kolme kuu kestel, milleks kuluks krediiti ca 150.— krooni. Mainitud töö läbiviimine oleneb täiesti sellekohase krediidi saamise võimalustest.

Sotsiaalse ajaloo abistamiseks ja rahvuspoliitiliselt seisukohalt on Büroo lugenud oluliselt tähtsaks ligemal ajal teostada järgmiste genealoogiliste uurimiste sooritamist:

1) läbi töötada genealoogiliselt teatavad maa-alalised ühikud, näit. üksikud kihelkonnad, nii Põhja- kui ka Lõuna-Eestis, teatavast aja-perioodist alates. Läbitöötamisele tuleksid Riigi Keskarhiivis leiduvad hingederevisjoni lehed, sealt saadud andmed täiendada kirikuraamatuis leiduvate sissekannetega. Niiviisi saadud andmestik tuleks täiendamisele kohapeal leiduvate kirikuraamatute andmetega ja võimaluse korral ka suusõnalise traditsiooniga. Sellisel kujul läbitöötamisele kuuluksid kõik antud maa-alalises ühikus elavad või elanud perekonnad. Säärane töö annaks täpse ja üksikasjalise materjali mitmesuguste sotsiaalsete ja sotsiaalajalooliste probleemide lahendamiseks: võimaldaks kindlaks määrata põljalaste arvu, mis pidevalt on olnud ühe ja sama sugukonna käes, annaks pidemeid talude ülemineku põhjuste fikseerimiseks ühe sugukonna käest teise kätte, võimaldaks laialdasemalt haarata ühiskondliku kihistuse probleemi talupojaskonnas, kas või näit. sulastekihist taluperemeesteks tõusmise ja perepoegade sulastekihti langemise nähteid ja selle põhjusi, üksikute sugukondade vaesumist, väljasuremist ja selle põhjusi ning ümberpöörduvalt, teiste tõusu majanduslikult ja nende arvulist kasvu, vene usku siirdumise nähteid ja selle põhjusi ja veel palju muud.

2) Samalaadiliselt tuleks läbitöötamisele võtta üksik linn, näit. Tallinn või Tartu. Kuna esimese uurimusega saavutatakse andmestik maa-ühiskonna sotsiaalsete ja sotsiaalajalooliste probleemide läbitöötamiseks, annaks see sama andmestiku linnaühiskonna suhtes.

3) Samadel põhjustel, kuid ka rahvuspoliitilistel motiividel tuleks analoogilisele läbitöötamisele võtta teatud rahva kiht, näit. teatud maa-alaliselt ühikult (kõne alla võiks siin tulla kõige pealt mõni linn) kõik või teatud protsent praegu saksa rahvusse kuuluvaid isikuid. Nende esivanemaid tuleb jälgida tagasi samuti teatud kindla ajaperioodini, kõukude (mõeldav oleks ka jadakonna) tabeli kujul. Selline jälgimine annaks meile andmestiku praegu saksa rahvusse kuuluvate isikute esivanemate rahvusliku päritolu kohta. Juba praegu olemasolevate juhuslike andmete najal võib öelda, et osa nüüd saksa rahvusse kuuluvaid isikuid põlvneb otseselt eestlasist, osa on välismailt sisse rännanud ja ainult osa kohapeal elanud sakslaste järeltulijaid. Ent siin mainitud genealoogilise uurimise najal saame täpsed andmed iga liigi ja ka nende arvuliste vahetõrgete kohta, kuid ühtlasi ka põhjuste kohta, mis enamikul juhtumitel on soodustanud kadakasaksastumise nähteid. Ei tarvitse siin vist liigne kord enam alla rõhutada säärase uurimuse hädavajalikkust just praegusel momendil eriti rahvuspoliitilisest seisukohast. See näitaks kujukalt, kuivõrt väikene öieti on olnud meie maal elanud põlissakslaste arv, eriti kodanikkonnas, andes ühtlasi veelgi ühe argumenti sakslaste kui meie maale kultuuri toonud kihi oreoli kaotamise kasuks.

Kõigi kolme genealoogilise uurimistöö läbiviimine aga annaks küllaldaselt andmeid mitmegi 19. sajandi probleemide ja vaatekohtade ümber-

hindamiseks, mis oma ulatuselt poleks võib olla väiksem, kui näit. Rootsi ajastu ümberhindamine uuemate ajalooliste uurimuste alusel.

Ent nende tööde läbiviimiseks puuduvad Eesti Eugeenika ja Genealoogia seltsil ühes tema Sugukondade Uurimise Bürooga igasugused rahalised võimalused. Nende uurimiste tähtsust arvesse võttes oleks aga küll soovitav, kui leiduks rahalistest takistustest ülesaamise teid.

Eesti ajaloo-teaduse seniseid saavutusi ja lähemaid ülesandeid.

J. TANDRE.

1. Eesti ajaloo areng Vene ajal.

Ärkamisaeg oli eesti rahva poliitilise elu renessansi ajaks ja sealt algasid meie rahvusliku elu impulsid. Ärkamisajal algas ka eesti rahva ajaloo teadlik viljelemine tolle aja tegelaste poolt vastavalt ajastu arusaamistele ja võimalustele.

Kreutzwald oli omalt poolt andnud rahvale Kalevipoja lugulaulu, mille äratav mõju eesti rahvasse oli küllalt suur. Eesti ajaloo pioneeri-deks aga tuleb pidada ärkamisaja suurusi C. R. Jakobsoni ja J. Hurta. Asudes oma ajaloo teadlikule viljelemisele kõrgärkusaja mehed Jakobson ja Hurt kavatsesid koguni välja anda mingit üldist eesti ajalugu. Koolitatud ajaloolaste ja vastavate eeltööde puudumise tõttu jäi see muidugi teostamata. Esimese ajaloolise äratuskellana kõlasiid C. R. Jakobsoni „Vanemuises“ peetud kuulsad „Kolm isamaa kõnet“, mis ilmusid ka trükiis 1870. a. Hurdal ilmusid „Pildid isamaa sündinud asjust.“

Neis tõis püüti esmakordselt valgustada eesti rahva minevikku. Puudusid muidugi üldised lähtekohad, puudusid selged arusaamised eesti ajaloo ajajärkudest, puudus isegi sõna „ajalugu“, millise mõiste Hurt väljendab „sündinud asjadega“. Küll aga jagas Jakobson oma kõned juba vastavalt kolmele suurele arengujärgule. Esimene kõne käsitas muistset iseseisvuse aega, mida autor nimetas *valguse ajaks*; teine sakslaste võimutsemise aega — *pimeduse aeg*; ja kolmas — Aleksander II suurte reformide aeg Eestis — *koiduaeg*.

Neil kultuuritegelasel puudusid küll meetodid ajaloo käsitlemiseks, aga nende üritus oli küllalt tähtis juba selle tõttu, et see äratas huvi oma mineviku vastu, näitas muinasvabadusaega küllalt mehisenä ja seadis üles sihtjooned, mida pidi eestlane om ajaloo uurimisel taotlema. Kümme aastat hiljem 1881.—1883. a. ilmus ka J. Jungi tõlkes meie muistse vabadusvõitluseaegne peaallikas L ä t i H e n r i k u K r o o n i k a eesti keeles. Ka see oli tolle aja kohta suur saavutus. Kuigi Jungi tõlge kubiseb vigadest, pole meie seni suutnud anda paremat. Vaevalt paari aastakümne pikkune ärkusaeg oli küllalt lühike suurteks saavutusteks, aga see aeg oli täis suuri üritusi, mispärast need vähesed kandvad tege-lased ei suutnud ajaloo alal pakkuda enam midagi rohkem. Nad võisid

vaid äratada neis huvi ja teadvust oma mineviku vastu ja selle ülesandena ka täitsid.

Ühes mainitud paari üritusega ajaloo kirjanduse soetamise alal saavutas ärkusaeg ja ka hilisemad aastad palju enam ainelise või sõnalise vanavara korjamisega. Sellega pandi alused kahele küllalt suurele rahvuslikule ajaloo abiteaduslikule asutisele *Eesti Rahva Muuseumile* ja *Eesti Rahvaluule Arhiivile*. Jaan Jungi tegelik huvi muinasteaduse vastu juhtis sellegi teaduseharu viljelemise rahvuslikku suunda.

Tartu ülikooli vastavad õpetoolid omalt poolt ei pakkunud mitte midagi eesti ajaloo uurimise arendamiseks, kuna see oli nn. „Kultuurlaiskurite“ käes, kes tegelesid peamiselt oma seisusemineviku ja selle institutsioonide uurimisega ning kehtiva feodaalse ühiskondliku korra olemasolu õigustamisega. Isegi koolitatud ajaloolasi ei andnud Tartu ülikool Eestile. Ainsaks keskuseks, kus Balti ajaloo küsimusi käsitleti, oli „*Õpetatud Eesti Selts*“. Sellegi tegelased ei omanud ajaloolist koolitust; nad ilutsesid pisiküsimuste kallal asjaarmastajatena, minnes mööda tõelisest eesti ajaloo. See selts pandi teenima eesti rahvast alles iseisvuse ajal oma teadusmeeste poolt.

Järgnes venestuse aeg, mis oli ühtlasi rahvuslike tegelaste, ideoloogia ja majandusliku kriisi aeg. See ajastu ei andnud rahvuslikule ajaloo-teaduse harrastusele mingit lisa. Alles aastasadade vahetus tõi juurde uusi mõtteid ja viljelejaid. Siia järku kuuluvad nimed nagu kirikuõpetaja *Villem Reiman* ja ajakirjanik *Henrik Prants*. *V. Reimanni* usina ajaloo harrastuse otsese tulemusena ilmus soome ajaloolase *K. O. Lindequisti* „*Üleüldise ajaloo*“ sarjas *eesti ajaloo esimene käsitelu*, mis ilmus 1903.—1911. a. ka eestikeelses tõlkes. Sellega sai kirikuõpetaja *V. Reiman* esimeseks eesti ajaloo suunamäärajaks ja peamiste küsimuste püstitajaks. Alles 1920. a., s. o. peale autori enda surma ilmus tema „*Eesti ajalugu*“ *H. Sepa* redaktsioonis eriväljaandena. 1912.—1913. ilmus *H. Prantsult* „*Eesti rahva ajalugu*“ kahes vihus. Sisult, probleemi püstitamise ja lahendamise seisukohalt ei rahuldanud *Reimani* olgugi usin ja julge töö meid enam. Vajaliste eeltööde-monograafiade puudumisel püüdis *Reiman* ise mitmeid lünki, nagu *Poola*, *Rootsi* ja *Vene* aeg, täita oma isiklike uurimustega. Et see ühele inimesele käis üle jõu, pidi tema töögi saama lünklik. Balti-saksa ajaõokirjandust sai kasutada vaid vanema orduaja kohta, kuigi see läks mööda eesti rahvast. *Rootsi* ja *Poola* aja hindamisel on *Reiman* peale ajastu puuduliku tundmise lasknud end juhtida protestantismist ning sellega saavutanud väärtödesid, nagu „hea *Rootsi* aeg“, mis valitseb tema raamatu mõjul meil veel praegugi. *Reiman* oli rohkem kultuuriloolane, mille tõttu majanduslik moment tema ajaloo on väga puudulik.

Palju suuremat mõju kui ajaloolased diletandid saavutasid kirjanikud ajaloolise romaani viljelemisega. Ed. *Bornhöhe*: 1343. a. vabadusvõitluse aega kuuluvad „*Tasuja*“ (1880) ja „*Villa võitlusid*“ (1890) ja Ed. *Vilde* teorjuse aja lõppu kuuluv triloogia „*Mahtra sõda*“ (1902), „*Kui Anija mehed Tallinnas käisivad*“, (1903) ja „*Prohvet Maltsvet*“, (1905—06) mõju selle sajandi esimesel aastakümnel oli otse valdav. Isegi *Vabadussõjas* opereeriti neist romaanest võetud nimedega.

Üldiselt veneaegne eesti ajaloo viljelemine kuulus alles algjärku. Rahvusliku teadusena ta ei pärvinud kohta, küll aga suurel määral suunas teed sinna poole ning täitis veel suuremal määral rahvusliku kasvatuses ülesandeid, milleta oleks raske kujutella Eesti iseseisvumise protsessi.

2. Iseseisvuse-aegseid saavutusi ajaloo alal.

Iseseisvuse ja rahvusliku ülikooli esimesed aastad ei muuda järsku midagi ajaloo uurimistöös, kuna meil puudusid oma kvalifitseeritud jõud. Ülikoolis esialgu rakendatakse jõud oma noore generatsiooni ettevalmistamiseks, millisele tööle kulub ligi aastakümme, enne kui see annab praktilisi tulemusi. Seni harrastasid ajalugu edasi amatöörid. Nimetamisväärne on, et iseseisvuse algaastail hakati hoogsalt kirjutama Vabadussõja teemadel. Hakkas ilmuma isiklikke mälestusi, väeosade tegevuse kokkuvõtteid jne. Arst ja kultuuritegelane Juhan Luiga siirdus kaugemas minevikku ja avaldas eesti keskajast, seoses muistse vabadusvõitlusega rea kirjutisi nagu „*Lembitu välispoliitika*“ (1921), „*Läti Henukiriku Kroonika kritika*“ (1922—1923) ja „*Eesti vabadusvõitlus 1343—45*“ (1924). Kuigi need tööd kannatavad kindlama ajaloolise kooli ja meetodi puuduse all, ometi tõstsid esile meie ajaloo suurprobleeme ning püüdsid neid kuidagi lahendada.

Rahvusliku ülikooli teotsemise alul asutati „*Akadeemiline Ajaloo Selts*“ 1920. a. Tartus, mis koondas oma ümber akadeemilise ajaloo harrastajate pere — kui ülikooli õppejõud nii ka selle ala üliõpilased. 1922. a. peale annab A. A. Selts välja „*Ajaloolist Ajakirja*“, mis ilmub 4 korda aastas. A. A. Selts omab varsti suurt tähtsust ka kodumaa ajaloo uurimise arendamises ja virgutamises. A. Ajakiri avaldab õppe- ja uurimistöö tulemustena tähtsamaid probleeme peamiselt eesti ajaloo alalt ning arvustusi ilmunud ajalooliste tööde kohta. Ajaloo Seltsi korraldusel on viidud lõpule mõnedki suuremad üritused. Seltsi ülesandel jätkati ja viidi lõpule C. Winkelmanni poolt alustatud töö „*Bibliotheca Livoniae historica*“ (Berlin 1878). Sellise suure bibliograafilise teose jätkuna ilmusid 1877. a. — 1917. a. trükitud ajaloolise kirjanduse kohta I, II ja III vihik „*Bibliotheca historiae Estonica*“ (Tartu 1933—1937). Nende tööde kaudu on tehtud kättesaadavaks kogu Eesti kohta trükitud ainetik.

Kuna Eestil puudus kui saksa-balti nii ka oma tähtsamate tegelaste elulugude ülevaade, siis Ajaloo Seltsi korraldusel koostati ja anti välja „*Eesti biograafiline leksikon*“ 4 vihiku (Tartu 1926—1929), mille tähtsus hädatarviliku käsiraamatuna on suur.

Ajaloo Seltsi algatusel ja otsesel korraldusel koos *Eesti Kirjanduse Seltsi Ajaloo Toimkonnaga* viidi aastate jooksul läbi Eesti kihelkondades ajaloolise traditsiooni kogumine, mis on andnud tähtsat lisa eesti kultuuriloo materjalile. Kõigis neis üritusis on silmapaistvalt kaasa töötanud algatajana ja juhina Tartu ülikooli ajaloo professor soomlane A. R. Gederberg. Tema teeneks jääb ka meie esimese rahvusliku ajaloolaste kaadri väljakoolitamine.

Kahekümnendate aastate lõpuks oli meil saabunud juba mitmeid ajaloo magistreid, kes ette valmistusid õppetoolidele. Nende väitekirjadest saidki meie ajaloo rahvusliku uurimise nurgakivid. Olgu neist nimetatud H. Sepa: „*Narva püramine ja lahing a. 1700*“ (Tallinn 1930), H. Kruusi: „*Talurahva käärimine Lõuna-Eestis XIX sajandi 40-ndaal aastail*“ (Tartu, 1930), J. Vasar: „*Die grosse lievländische Güterreduktion*“ (Tartu, 1931) ja O. Liivi: „*Die Wirtschaftliche Lage des estnischen Gebietes am Ausgang des XVII Jahrhunderts I.*“ (Tartu 1935).

Samal ajal on andnud kirjanik ja kirjandusteadlane Fr. Tuglas kolm head ajaloolise taustaga monograafiat „*Ado Grenzsteini lahkumine*“ (Tartu 1926), „*Juhan Liivi elu ja loomäng*“ (Tartu 1927) ja „*Eesti Kirja-*

meeste Selts“ (Tartu 1932). Peale mainitute on ilmunud ka teistelt vähe-
maid monograafiaid.

Tartu Ülikooli põhjendamise 300. juubeliaasta 1932 põhjustas Eesti ja eesti teaduslike saavutuste tutvustamiseks mitme saksa- ja ka eesti-keelse kokkuvõtte ilmumise H. Mooralt, H. Kruusilt ja J. Vasaralt.

Eesti Kirjanduse Seltsi Kodu uurimise Toimkonna poolt on seni välja antud *Eesti maakondi kirjeldavad koguteosed* Tartu, Võru, Setu, Pärnu, Valga ja Saare maakonna kohta, kus üksikute maakondade, isegi kihelkonna ajalood leiavad põhjalikumat käsitlust.

Jooksev aastakümme on toonud meie ajaloo kirjandusse õige vilka loomingu. Peale üksikuurimuste olgu mainitud eelkõige paar suuremat üritust pakkuda eesti rahvale ulatuslikumat kujul ja kõike moodsaid uurimistulemusi arvestavat ajalugu. Esimene selline hakkas ilmuma K/ü. „Looduse“ väljaandel (Tartu 1932) J. Libe, A. Oinase, H. Sepa ja J. Vasara toimetusel „*Eesti Rahva ajalugu*“. Töö on kavetatud 3 köiteline (ilmudes 15 vihkus). Neist on seni ilmunud 13 vihku. Dr. phil. J. Vasara, kui viimaste vihkude peatoimetaja Haridusministeeriumi osakonna direktoriks kutsumisega on viimaste vihkude ilmumine lükkunud edasi. Juba see töö on meie võimaluste piires suursaavutus. Eesti rahva minevikku hakatakse selles vaatlama juba kaugest muinasajast seoses tema sotsiaalse ja kultuurilise arenguga alul iseseisva maana, hiljem võraste poolt valitsetava provintsina. Tööle on erialalisi osi kirjutatud paremaid asjatundjaid nagu prof. J. Uluots, dr. O. Loorits jt. Eriti võib selles töös laiemaid hulki meie võimas viikingiaeg ja kangelaslik vabadusvõitlus muinasaja lõpul.

Mainitud teose ilmumine on osutunud meie ajaloos peaaegu pööretloovaks. Nüüd siirdusid ka kirjanikud ajaloolistele teemadele, mille tulemuseks on rida ajaloolisi romaane, nagu M. Metsanurga „*Ümera jõel*“ (1933), K. A. Hindrey „*Urmas ja Merike*“ I, II (1935—36), A. Mälgu: „*Läänemere isandad*“ (1936). Need käsitlevad kas muistset iseseisvuse, eesti viikingiaega või vabadusvõitlust. Siis A. Mälgu „*Surnud majad*“ (1934), E. Kippeli „*Suure nautu ajal*“ (1935) ja sellesama autori „*Kui Raudpea tuli*“ I, II (1937). Tundub, nagu oleks meie ajalugu saanud järsku elavaks. Ajalooliste teemade käsitletu pääses ikka rohkem ajakirjandusse, seltskonda jne.

Ühtlasi oli „Eesti Rahva Ajalugu“ ühe veel suurema sellesarnase töö otsimise väljakutsuja. Nimelt Eesti Kirjanduse Seltsil oli ammugi kavas anda välja ulatuslikumat eesti ajalugu, aga selle teostamine lükati ikka edasi osalt mittekülladaste eeltööde puudumise ja ka kaasautorite vähesuse tõttu. Nüüd asuti tööle ja 1935. a. ilmus Eesti Kirjanduse Seltsi väljaandel kavatatavast viieköitelisest tööst „*Eesti Ajalugu*“ I. See töö taotleb käsitusviisilt ja ainevalikult enam teaduslikke sihte. Erilist tähelepanu on esimeses köites pandud muinasajale, mis üksinda katab 376 leheküljest 269 lehekülge. 1937. a. ilmus „*Eesti Ajalugu*“ II, Eesti Keskaeg. Teos ilmub prof. H. Kruusi, H. Moora, J. Mägiste, J. Uluotsa, A. Saareste jt. kaastoimetusel.

Sõltumata eelmainituist ilmusid 1934. a. elulooliste kirjutuste kogusteostena kindral J. Laidoneri ja K. Pätsi albumid. Need, eriti viimane, jälgib eesti poliitilise elu arengut ja iseseisvuse saamist viimase 30 aasta kestel.

Mainitud suurteoste ilmumise kaudsel mõjul asus seltskond toetama kui kõlbeliselt nii ka aineliselt muinasaja tähtsamate mälestiste ning säilmete — linnuste — uurimist. Kuigi „Eesti Rahva Ajalugu“ ja „Eesti Ajalugu“ pole puudulike eeltööde tõttu veel sisult täiesti tihedad tööd, ometi on nende ilmumine mõjunud eesti intelligentsile ilmutusena. Nende kasvatusliku mõju suurust ning mentaliteedi muutmise tähtsust võime täiel määral hinnata alles edaspidi. Igatahes aitab ajaloos täielik eneseleidmine kergemini ületada meie sisepoliitilist kriisi.

Prof. J. Uluots algatas meie majandusajaloolise käsitelu. Tema „*Grundzüge d. Agrargeschichte Estlands*“ (Tartu 1935) käsitleb eestlaste agraarajaloolisi küsimusi. Eriti omal alal pööretloov on tema 18. saj. lõpu põhjalik käsitelu. Möödunud kevadel ilmus juba kõiki üld- ja majandusajaloolisi uurimusi arvesse võttev süntees „*Eesti majandusajalugu*“ I H. Sepa, O. Liivi ja J. Vasara toimetusel (Tartu, 1937). „Eesti Majandusajalugu“ I omab Eesti ajaloo kirjanduses küllalt tähtsat kohta. See algab kauge muinasaja, kiviaja majandusprobleemide lahenduskatsetega ja lõpeb XIX s. keskpaigu eesti talupoegade pärisperemeheks saamisega. Täiesti uued perspektiivid avab J. Vasara uurimus veneaegsest majanduspoliitikast.

Sõltumata ajaloolaste töist on seni ilmunud terve rida raamatuid, enamasti ohvitseridelt, Vabadussõjast osavõtnud üksikute väeosade, operatsioonide ja juhtivate isikute kohta.

Nimetame neist mõnda tähtsat. Tuisk, Tomson, Maasik: „Eesti rahvaväe 9. polk“ (1921); Ed. Laamann: „Soomusrongide diviis Vabadussõjas“ I (1923); J. Poopuu ja J. Andreller; „Soomusrongide diviis vabadussõjas“ II (1929); A. Hinnom: „Põlise vaenlase vastu (soomusrongide diviisi heitlusi Landeswehriga)“, (1933); H. Tulnola: „3. jalaväe rügemendiga vabadussõjas 1918—1920“, (1926); A. Varma: „Merevägi vabadussõjas“, (1926); O. Kurvits: „I Eesti polk“ I (1930); „Sakala partisaanid 1918—1934“, (1934); P. Villemi: „Kapten Anton Irv“, (1935); A. Vöting: „Scouts rügement Vabadussõjas“, (1936); V. Mutt: „Võru alt Jakobstadi 27. V—5. VI 1919“, (1927) jpt.

Ainult mõni üksik neist tugineb enam-vähem põhjalikule uurimisele. Pigemini teenivad need tööd Vabadussõja mehise heitluse populariseerimise ülesandeid ning taotlevad kui rahvusväeosades nii laiemates hulkades rahvusliku kasvatusse sihte.

Vabadussõjaaegseist mälestuskogudest olgu nimetatud tähtsamana J. Pitka: „*Minu mälestused suure ilmasõja algusest Eesti Vabadussõja lõpuni*“ (1921) ja Eesti Ajakirjanikkude Liidu väljaandel koguteosed „*Mälestused iseseisvuse võitluspäevilt*“ I ja II (1927, 1928).

Vabadussõja ainet on ilukirjanduses seni kasutatud vähe. A. Kivikasel on seni ilmunud novellikogu „*Verimust*“ ja romaanid „*Ristimine tulega*“ ning „*Nimed marmortahvlil*“; E. Grosschmidt'il „*Pealuu märgi all*“ ja A. Gailtil „*Isade maa*“. Episoodiliselt ja servapidi on Vabadussõda käsitlenud iga laadi kirjandus.

Vabadussõja ajaloo väljaandmine võeti kõne alla kohe peale sõja lõppu. Alles 1926. a. moodustati selleks vastav asutis „*Vabadussõja Ajaloo Komitee*“, kellele tehti ülesandeks läbi töötada Vabadussõja arhiivid ja kirjutada ka ajalugu. Spetsiaalharidusega ohvitseride ning selliseks suureks tööks kogemuste puudumisel venis teaduslikult põhjendatud ajaloo ilmumine, aga vajadus Vabadussõja mingi ajaloolise väljaande järgi muutus pakiliseks. 1932. a. otsustati ennem välja anda Vabadussõja kohta üks populaarsem töö ja asutigi seda kirjutama. 1933. a. ilmus kolonelltn. J.

Maidelt „Ülevaade Eesti Vabadussõjast 1918—1920“, mis kasvas välja Kõrgemas Sõjakoolis peetud loengutest.

See on ka õieti „ülevaade“, kuna Vabadussõja arhiivmaterjali jõudis autor läbi töötada ainult osaliselt, aga mitu aastat täitis see ülevaade sel alal tühiku. Äsja ilmus ka Vabadussõja Ajaloo Komitee väljaandena „Eesti Vabadussõda 1918—1920“, I köide, mis igal juhul tugineb põhjalikumalt läbitöötatud ainele kui ükski senini. Lähemat retsensiooni selle töö kohta pole veel ilmunud.

Kaua aega valitses tühjus eesti ajaloo kooliõpikute alal. Aeti kuidagi läbi V. Reimanni „Eesti ajaloo“, kuigi see ammu enam ei vastanud moodsa eesti koolinõuetele. 1927. a. ilmus A. Põrgalt „Eesti Ajalugu“ I ja II. Ühest küljest püüdis autor oma õpikuis küll taotella uusi suundi ja seisukohti, aga teisest küljest ei saanud ta pakkuda kuigi palju uut, kuna puudusid veel vajalised eeltööd. Samal ja järgmisel aastal ilmus H. Kruusilt „Eesti ajalugu kõige uuemal ajal“ I ja II ulatusega Põhjasõjast kuni Vabadussõja lõpuni. See töö on keskkooli õpikuks liiga suur, aga moodsate uurimuste tulemustena võimaldas ta juba ligi kümme aastat ajalugu käsitleda koolides puhteestiliselt. Alles peale „Eesti Rahva Ajaloo“ ilmumise kirjutas direktor J. Adamson keskkoolile enam-vähem sobivad õpikud „Eesti ajalugu“ I—V vihku. H. Kruusilt on ilmunud „Eesti Ajaloo Lugemik“ I, II ja III, valitud lugemispalasad ürikuist, kroonikaist ja mujalt ajalisel muistsest vabadusvõitlusest kuni venestuse ajani.

Vähem kui paarikümneaastase rahvusliku ülikooli tegevuse kestel on kodumaa ajaloo uurimise ja noorte jõudude kasvatuse alal saavutatud suuri edusamme. Õppetoolid ülikoolis on ammu täidetud oma kvalifitseeritud jõududega. Neid on jätkunud ajaloo lähima abiteaduse arhiivinduse korraldamiseks ja juhtimisekski. Pealegi valmistuvad mitmed magistrid ette õppetoolidele. Ülikoolist lahkunud ajaloolased on väljaspool Tartut asunud mitmeti valgustama meie minevikku, on loodud ühinguid ja seltse ning on kannud rahvuslikku ajaloolist mõtlemist ühiskonna laiematesse kihtidesse.

Ühes noorte jõudude kasvatamisega on meil tehtud täiesti tunnustamisväärset tööd otseselt ajaloo uurimise alal, millest mitmeid saame julgelt kõrvutada Euroopa parimate töödega.

3. Tuleviku ülesandeid ajaloo viljelemise alal.

Kuni meil ei olnud oma rahvusest ajaloo uurijaid ja kuni meil ei olnud veel eesti rahva seisukohalt käsitletud ajalugugi, siis teadsime üldiselt kaunis vähe ajaloo teaduse praktilisest väärtusest. Nüüd rajades omariikluse radu oleme jõudnud rahvusliku eneseleidmiseni, oleme jõudnud välja apaatilisest suhtumisest rahvuskultuuri; peaaegu oleme jõudnud arusaamisele, et kõik teadused tuleb ühte või teist viisi rakendada oma rahvusriigi säilitamiseks ning tugevdamiseks. Neid sihte peavad teenima eelkõige rahvuslikud teadused, esijoones aga eesti rahva ajalugu. Kuni riigi ühtluse mõtte kandjaks oli internatsionaalne katoliku usk või põhimikuhärrusele rajatud läänindus või teokraatlik monarh-absolutist, seni rahvuslike teaduste sihiteadlik arendamine osutus dünastilisele riigitervikule isegi kahjulikuks. Ja meie omakultuuri arendamist on teadlikult pidurdanud kõik võõrad valitsejad.

Moodsa rahvusriigi loomise vajalikuks eelduseks oli aga tugev rahvuskultuur, rahvuse teadvus ja iseseisvuse tõkestamata püüe. Etnograafiliste piiridega ühtivat riiklikku korraldust võib toetada ja kaitsta ainult riigi territooriumil elav enamusrahvas. Mida tugevam on see rahvus oma kultuurilt, majanduselt ja kõlblalt jõult, seda tugevam on siis teda hõlmav riik. Nõnda seavad üles juba puhtriiklikud kohustused rahva kultuuri- teed valgustavatele teadustele nagu ajaloo, etnoloogia ja muinasteadu- sele suuri ülesandeid.

Antud juhul kõneldes ajaloost oleks selle teadusharu esimeseks üles- andeks *rahvuslik kasvatus*. Oleme ju tulnud võõraste võimude rusuva rulli alt; oleme suure osa kultuurilisi mõjutusi saanud meid valitsenud Läänelt ja Idalt, ka Põhjalt ja Lõunalt. Neist peame võimaluse piirides vabanema ja peame looma uuele kandvale põlvkonnale omakultuuri sün- teesi. Peame kasvama välja reaalsuseni, et eesti rahvas on olnud mitu korda rohkem sajandeid iseseisev kui teistest valitsetav. Tal on selleks jätkunud kultuuri sügavust ja ka lihaste jõudu. Eestlased olid muistsel iseseisvuse ajal Põhjamail täiesti elujõuline, oma naabritega võrdne ja sügava intelligentsiga rahvas, kes aastatuhandeid valitsesid ja viljelesid oma maad ise sõltumata teistest. Meid seovad selle uhke muinasajaga tuhanded kultuurisugemed, mis olid tugevamad kui seitsme sajandi pik- kune võõraste vägivaldne võim. Ei millegi uuesti leiutatud jõuga loonud meie taas vabariiki, vaid just muistsete kultuurpärimustega. Kas see kõik pole suur rahvuskapital, mille ratsionaalne investeerimine annab suurimaid kasumeid. Ja selle kapitali peame investeerima oma rahva tulevastele põlvedele. Siia võõra, röövkapitali, toomine oleks suurim kuri- tegu. Tulevikus tulekski ajaloo uurimist suunata ja uurimiste tulemusi rakendada kasvatuslikes suundades. Senisest suuremat rõhku tuleks panna otstarbekatele uurimisteedadele ja paremate kooli õppevahendite hankimisele. Eesti ajaloo seinakaardid ja -pildid puuduvad meil pea täielikult. Ka meie oma rahvuslike asutiste ministeeriumide, eriorganite ja ka vanemate koolide ajaloolised ülevaated suures enamikus puuduvad. Need kõik teeniksid kasvatuslikke ülesandeid hästi.

Ajaloo teiseks ülesandeks oleks *juhendite ja õpiste* andmine oma ühis- kondliku elu mitmekülgeks korraldamiseks. Ajalugu ei tohi olla mingi kitsama ringi romantika, vaid see peab saama rahvale mingiks praktili- seks kooliks. Meie ei alanud vabariigi algpäevil mingist nullpunktist, vaid jätkasime poliitiliselt iseseisvunud rahvana vanemate põlvede kultuuri- teed. Ja seda teed peame õppima tundma, et teada, kuhu see kulgeb, mil- line on eesti rahva arengu suund, milline on rahva metaliteet, missuguseid meetodeid oleme kasutanud milliste tulemustega, kes on meie ajaloolised vaenlased, kes sõbrad, keda usaldada, kelle eest hoiduda jne.? Meie oleme valmis tunnustama, et tugevate traditsioonidega riigid püsivad kindlalt; tunnustame ka seda, et traditsioonid iseenesest pole muud kui elustunud ja inimeste teadvusse sööbinud ajalugu. Nõnda tuleks siis ka traditsioone luua ja säilitada.

Toome siia elulisi näiteid. Rahvuslik ärkamine käis seni hoogsat tõusuteed, kuni tegelased püsisid üksmeeles ja ajasid ausa tahtmisega asju, hoolimata väikesest omavahelisest vimmast. Kui aga J. Hurt partei- poliitilistel kaalutlustel pidas tarvilikuks kutsuda vene sandarmeid appi oma vastaseid ahistama, siis lagunes kiiresti see kõik, mida oli aidanud luua kogu eesti rahvas. Veel paar salakaebust ning omavahelist võitlus- matsi ja ärkusaegsed üldüritused mängiti oma vaenlaste venestajate

kätte... Või 1905. a. iseenesest jõulise ja ajaloo loogiliselt käigult paratamatu revolutsiooniliselt liikumiselt pole seni haihtunud vene sotsialistide-põrandaaluste hõng, mille talle pookisid külge viimaste sõtlusse langenud eesti rahvusest tegelased. Või kas meie iseseisvuski pole olnud hädaohus sellepärast, et oleme liiga usaldanud vaenlasi. Selliseid näiteid leidub ka kultuurielu alalt.

Teame, et sakslased alles siis hakkasid hoolitsema eesti rahva hariduse eest, kui oli selgunud eestlaste emantsipeerumise tahe ja võime. Sel ajastul oleme kaotanud palju oma haritlasi kadakasaksastumise kaudu balti sakslaste hulka. Ja see protsess, kuigi pisitasa, toimub praegu edasi. Meie pole rahva ega ka haritlaste arvult nii rikkad, et peaksime laskma asjal nii edasi minna. Siit kaudu näitab lähim minevik, millist teed peame kasutama oma hariduselu korraldamisel.

Minevik kinnitab ka seda, et meie majandusalade võõraste kätte minnes läks nende kätte ka ühtlasi poliitiline ja kultuuriline ülekaal. Kas siit ei tuletu ka, millist suunda peame hoidma oma rahvusriigis majanduselu arendamises.

Ajalugu nõnda käsitades peaks see andma külluses tähelepanekuid meie senikäidud teelt. Veel enam, see peaks meis kasvatama sündmuste hindamises ajaloolist meelt, millela võime sattuda kergesti päevapoliitistesse võludesse ning astuda ebaõigeid samme.

Kahele eelpoolmainitud kodumaa ajaloo kardinaalsele ülesandele lisandub veel kolmas, mitte vähem tähtis — *ajalugu peab andma neid endastmõistetavaid tõdesid, millele baseerub meie riiklik olemine ja ta peab aitama õigustada riiklikke korraldusi*. Eeldades muidugi seda, et oma probleemid oleme lahendanud ajaloost saadud õpiste ja juhiste kohaselt. On vastuvaidlematult selge, et iga suveräänne riik omab kõlblat õigust end korraldada vastavalt oma eluliste nõuetele vähemalt nii palju, kui palju see on antud hetkel võimalik rahva mentaliteedi ja kandejõu ning välispoliitilise konjunktuuri kohaselt. Kui suudame oma vajadusi selgitada ajalooliste tegurite ja päevapoliitiliste nõuetega, siis saame ka oma sise- kui ka välisküsimusi lahendada hoopis hõlpsamalt, kui üldsust põhjustega informeerimata.

Väikeriigi seisukohalt on ajaloolise õiguse poole apelleerimine hoopis olulisema tähtsusega kui suurriigil. Viimane saavutab sageli ebaõiglasigi sihte tihti jõu ja ähvardustega, väikeriik võib tugineda peamiselt ainult kõlblale jõule.

Näiteks rahvusriigi lõime ajaloolise õigusega. Samuti oli agraarreformi teostamine ajalooline paratamatus. Mõisade eest tasumaksmine oli juba liigne džentlmenlikkus. Rahvas tunneb oma ajaloolisi õigusi puhtinstinktiivselt ja sageli küllalt õeti, ainult ta võib eksida meetodite valimises ja võib sattuda massipsühhoosi tõttu poliitiliste valede võrku. Igal juhul peab juhtkond olema oma rahva ajaloolistest õigustest ning kohustustest teadlik ja kui vaja, juhtima sellesse suunda ka kandvad massid. Viimasteks ülesanneteks ongi moodsates riikides asutatud riiklikud propagandaametid, kelle teostada jäävad ülalmainitud kolm suurt ülesannet.

Alles hiljem võiks tulla *ajaloo viljelemine puhteaduslikuks otstarbeks*. Menetlus ajaloo alal, mille kaudu rikastame otseselt kogu inimkonna kultuuri sõltumatu rahvuslike huvide seisukohalt, on ka tarvilik, aga mitte esimeses järjekorras. Kahjuks seda osa on harrastanud meie muulasist autorid seni kõige rohkem: ennem saagu Euroopa, kogu tsiviiliseeritud maailm, siis alles eesti rahvas ise. Selline menetlus ajaloo harrastamise viib meid küll ka edasi, aga väga aeglase tempoga ja väga küsitava kindlusega. Sellised autorid ei teeni eesti rahvast, vaid eesti rahva leival olles iseendid.

Vastavalt püstitatud tähistele peaksime jätkama ja arendama oma mineviku uurimist ja üksikuurimiste kasutamist. Sihiteadlikuks tööks aga vajame kaunis mitmeid ümberkorraldusi vastavates asutistes ja isegi ümberorienteerumisi.

Näiteks kui võtame vaatluse alla mõne konkreetse küsimuse, nagu meie „*Ajaloolise Ajakirja*“, mis õieti ei peegelda meie ajaloo esmaklassi uurijaskonna vaimset palet, ega väljenda ka meie ajaloo praktilisi tarbeid. Seal avaldatud artiklid näivad olevat liiga juhuslikud. Nad käsitlevad kas liiga kaugeid küsimusi, laskuvad liiga pisinokitsemisse või refereerivad ümber varemavaldatud mõtteid. Puudub süsteemikindlus ja praktiline meel. Kaugematele ajalugu harrastavatele inimestele, ka ajaloo õpetajatele annab see ajakiri imevähe. Ühe sõnaga — see vajab ümberkorraldamist selliseks, et ta võiks kujuneda eesti intelligentsile tõeliseks *ajaloo* ajakirjaks. Meie pole nii rikkad, et jõuaksime asutada tema kõrvale veel teist, mis püstitaks suuremaid probleeme ja üldse juhiks meie ajaloo teaduse arengut ja haarastust.

Siis koolidel ikka veel puuduvad eesti ajaloo seinakaardid ja seinapildid. Mõned koolid joonistavad kaarte ise, mõned ostavad eraisikuilt-joonistajailt, maksavad kõrget hinda, aga häid kaarte ikkagi ei ole. Selle vajaduse rahuldamiseks on meil moodustatud mitmeid komisjone, aga töö tulemusi pole näha. Keskkooli-õpetajail puuduvad käepärased materjalid kui ka ainelised võimalused selle lünga täitmiseks.

Ka puudub meil võörkeeltes korralik ülevaade Eesti vabariigi sünnist ja Vabadussõjast. Välisriigid peavad seks kasutama saksa sihilikke kirjutusi ja samasuguseid lätlasiilt. On hädavajaline anda vähemalt kahes euroopa keeles nüüd ilmuvast „Vabadussõja Ajaloost 1918—1920“ paarisajaleheküljelisi kokkuvõtteid. Muidu ei saa meie endid kuidagi kaitsta mõne riigi sihilike vassingute eest.

Seni puudub meil ka korralik mõnekõiteline üldine ajalugu, mis käsitaks Euroopa maade arengut moodsate uurimuste kohaselt. „*Raamatu Sõbra*“ kirjastusel ilmunu tugineb vanale materjalile, on ka liiga populaarteaduslik, millisena on vaid ajutiseks abinõuks.

Tahaks loota, et 1938 — Vabariigi 20-dal juubeliaastal asutakse ratsionaalsemalt korraldama eesti ajaloo-teaduse seni lahendamatuid probleeme.

Eesti rahvaluuleteaduse päeva- probleemidest.

O. LOORITS.

1. „Rahvaluule“ on väga halb oskussõna „folkloori“ tõlgitsemiseks eesti keeles. Ametlikult fikseerituna tuleb teda küll tarvitada, kuid selle eeldusega, et meie rahvaluuleteadus peab tegelema peale rahva luuleloomingu kindlasti ka veel rahva usundi, elutarkuse ja kombestikuga, rahva maailmavaateliste, eetiliste, õiguslike jne. arusaamadega, rahva mõtteviisi, elutunde ja väärtusteadvusega — lühidalt, kõigi rahva „pärimustega“, millise termini kaudu olgu rõhutatud eri kujutelmade, uskumuste, harjumuste, motiivide, redaktsioonide jne. rahvapärasus ehk *traditsionaalsus*, s. t. levinemine ajas ja ruumis. Rahvaluuleteadlase ehk folkloristi ülesandeks on rahvapärимuste tekkimise, arengu ja levingu selgitamine, kusjuures teda ei tohi huvitada sugugi ainult ühekiõlgseid küsimused, *kunas* ja *kus*, vaid samuti ka küsimused, *kuidas* ja *misparast*. Muidugi peaksid rahvapärимused paljusid muidki teadusi huvitama, eeskätt etnograafiat (resp. arheoloogiat), keeleteadust, kultuurajalugu, sotsioloogiat, usuteadust, psühholoogiat, esteetikat, muusikateadust jne., teatud määral isegi loodusteadust, arstiteadust ja muid rakendusteadusi. Eriti etnograafia ja folkloori vahel on niipalju mõlemale poole hajuvaid üleminekualasid, et omajagu õigusega need mõlemad teadused ühendatakse ühiseks „*etnoloogiaks*“, kuigi rahva „ainelise“ ja „vaimse“ vanavara kogumine, korraldamine ja uurimine lähevad sisult ja meetodilt üksteisest küll ka märgatavalt lahku. Meil Eestis on juba Hurda ja Kalda ajast sõnaline ja heliline vanavara eraldatud esemelisest ehk nn. ainelisest vanavarast, kuid näit. vastava kombestiku ehk rahvatraditsiooni jälgimist ühenduses esemetega vajab ka etnograafia senisest suuremal määral, kuna teiselt poolt folkloor peab arvestama enam ka esemeid ja kinnismuistisi. Palju enam folkloor vajab eriti veel päevapildistamist, filmimist ja kõiki muid tehnilisi vahendeid rahvapärимuste jäädvustamiseks, mida meil varem aga kahjuks vähe on tehtud ja mida nüüd seda teadlikumalt peame taotlema lisaks sõnaliste tekstide kogumisele.

2. Eesti rahvaluuleteaduse seniseid *saavutusi* olen käsitelnud varem juba mitmel korral¹⁾ ja nii kriitiliselt, et olen soetanud sellega endale küllalt nurgataguseid vihamehi ja ka mõningaid avalikke vasturündajaid. Mina teisitimõtlemit ei eita ega poleemikasse harilikult ei lasku, vaid olen meeleldi valmis teiste arvustajate näpunäiteil omigi vigu või eksimusi parandama. Kahjuks aga pole mulle selliseid vastuväiteid esitatud,

¹⁾ Eriti vt. „Eesti rahvaluuleteaduse seniseid saavutusi“ (Laulupeo album 1928), mis on ilmunud ka saksakeelsena OES Aastaraamatus 1928 ja ungarikeelsena koguteoses „Fenno-Ugrica“ III. Soome Kirjanduse Seltsi 100. juubeliks 1931 kirjutasin arvustava ülevaate „Eesti rahvaluuleteaduse tänapäev“, mida „E. Kirjandus“ ega „Looming“ ei avaldanud, kuid mis ilmus vähe täiendatud kujul aasta hiljem Öp. E. Seltsi Kirjade I köites (koguteoses „Vanavara vallast“) ja ka ingliskeelsena ajakirjas „Acta Ethnologica“ I (1936). Lühemaid ülevaateid olen avaldanud veel poola ja läti keeles. Vt. ka minu „*Estnische Volksdichtung und Mythologie*“ (1932), lk. 5—19. Kõige värskemaid ja täpsamaid andmeid E. Rahvaluule Arhiivi kogudest ja tegevusest vt. „Rahvapärимuste Selgitaja“ nr. 3 (1937).

mis kohustaksid mind oma seniseid seisukohti revideerima, nii et püsin ka edaspidi oma endiste hinnangute juures, kuivõrd need meie rahvaluulelist tegevust puudutavad. Selle tegevuse esimeseks kulminatsiooniks on minu arust Jakob Hurda ajastu, mida olen nimetanud isegi *vanavara ajajärguks eesti kultuuriloos* ja mille pärandusena meil on suured ainekogud, rahva „paremate poegade ja tütarde“ poolt rahuldavalt üles kirjutatud ja Hurda poolt hästi korraldatud. Muidugi tuleb tunnustada ka M. J. Eiseni kogude väärtust, kuid Eisen ise kogujana, korraldajana ja trükkitoimetajana ei ole küll üldse mitte Hurdaga kõrvutatav. Minu aastatega aina süvenev veendumus on see, et Hurda traditsioonid peavad meile ikka eeskujuks jääma, kuna Eiseni omad on vaja täielikult kõrvale heita. Kes aga Eiseni ebatäpsuse ja pealiskaudsuse, asjaarmastusliku näpitemise ja täiesti asjatundmatu süsteemitse kammitšais edasi kavatsavad kobada, nendega ma mingit koostööd ei otsigi. Igatahes mitte Eisen, vaid O. Kallas ja Kaarle Krohn on olnud Hurda elutöö jätkajad ja süvendajad kuni Eesti iseseisvumiseni ja E. Rahvaluule Arhiivi (= ERA) asutamiseni 1927. Eriti just K. Krohni olen nimetanud täie teadmisega Jakob Hurda järele eesti teiseks vanavarakuningaks, kes pole meie rahvaluulekogusid ainult säilitanud ja kopeerinud, vaid ka nende uurimist ja trükkitoimetamist ette valmistanud. Hurt-Krohn-ERA, need kolm nime moodustavadki siis eesti rahvaluuleteaduse tõelise telje, mis kannab meie raskeimat töökoormat ja viib edasi selle suurimaid tulemusi.

Rahvaluulest kui teaduslikust *õppeainest* Tartu eesti ülikoolis lähen seekord vaikides mööda ega võta enda kanda mingit vastutust: mina olen oma kümneaastase õppetegevuse jooksul ainult kaht üliõpilast eksamineerinud ja nendestki teise läbi kukutanud. Ometi on mul küll tõsiselt põhjust karta, et meie keskkoolides pole veel ühtki eesti keele õpetajat, kes eesti rahvaluulet nõnda käsitleda oskaks, nagu seda eesti rahvaluuleteaduse praegusele tasemele vastavalt kui ka eesti kultuuri ja kasvatuses huvides igalt pedagoogilt õigupoolest soovima ja nõudma peaksid need, kel eesti rahvusliku teaduse, kultuuri ja kasvatuses edutamine mitte ainult keelel, vaid ka südamel seisab. Olukord on nimelt enam kui kummaline: rahvaluulet peab küll iga eesti keele õpetaja koolis käsitlema, aga selleks tarvilikku ettevalmistust talle ülikool üldse ei paku! Juba mõne aasta eest juhtisin Haridusministeeriumi tähelepanu sellele kurioosumile, kuid pole muidugi veel mingit vastust saanud. Isiklikult ma asjast huvitatud ei ole — ja võin kõrvaltvaatajana vaikida ka edaspidi.

3. Kui E. Rahvaluule Arhiivi (ERA) asutamisel leidis meil natuke üle 250.000 lk. rahvaluulelisi käsikirju, siis praegu leidub neid Arhiivis juba üle 530.000 lk., lisaks veel kaks suuremat erakogu V. Randmetsal ja S. Sommeril. Teiste sõnadega: *kümne aastaga üksi on kogutud rohkem materjali kui kõigil aastakümneil varem kokku*. Suurimaks on paisunud ERA enda kogu, kus oktoobris 1937 oli üle 150.000 lk. (Hurdal koos E. Kirjameeste Seltsiga umb. 120.000 lk., Eisenil 90.000, Andersonil 55.000 lk., Piirimaade Seltsil üle 50.000 lk. jne.). Seejuures rõhutan teadlikult, et ma ERA kogumistööd juhtides ei ole lasknud võrgutada end lehekülgedega rekorditsemisest (ega ole liialdanud selleks näit. ebakriitiliste *koolilaste* kaastöö kokkukujamisega, nagu teevad seda lätlased ja nagu kaldus sinnapoole ms. ka Eisen), vaid olen pearõhku pannud kogude sisulisele väärtusele, koheldes kahtlasi kaastöölisi niisama valjult nagu

Hurt. Arhiivi oma *ametnike* ja *stipendiaatide* abil on kogutud süstemaatilisel lisamaterjali ennekõike just neist kihelkondadest ja neilt aladelt, kus tühikud on eriti suured. Lisaks on väljakoolitamisel kohalike *kaastöölise-võrk*, kelle instrueerimiseks antakse välja „Rahvapärimeste Selgitajat“ (seni ilmunud kolm vihku) ja on trükitud mitmeid eri küsimuskavu. Juba kolm aastat on Riigivanem ERA paremaid kaastöölisi virgutanud väikeste rahaliste *auhindadega* hoogsamale tööle. Katsed *erakapitali* meie vanavara kogumiseks või trükkitoimetamiseks rakedada pole annud seni tulemusi. Seda enam tuleb tänada Riikliku Propaganda Talitust, kes on võimaldanud meie rahvamuusika *heliplaadistamist* Riigi Ringhäälingus. See nõuab küll kaunistigi kulu, kuid on minu arust üks kiireiseloomulisemaid ülesandeid, mida on vaja süstemaatilisel teostada enne viimsete laulikute, pillimeeste ja ka vanade jutustajate surma. Võrreldagu ainult, et Leedu Rahvaluule Arhiivil on juba umb. 700 heliplaati, meie omal aga kõigest 73! Raha ei tohiks siin takistuseks olla eesti rahva mineviku helide igaveseks jäädvustamisel. Palju vaeva Arhiiv on näinud ka rahvatantsude ja -mängude süstemaatilisel kogumisel, rahvapäraste jutustusstiiliseerimisel, rahva õiguslike, kõlblate, sotsiaalsete jne. traditsioonide jälgimisel, isegi muinaseesti usundi üksikasjusse on suudetud tungida hoopis sügavamale kui Eiseni päevil.

Kõigil neil ja muilgi aladel kihab hoogus kogumistöö edasi, millele lisaks tuleks enam rõhku panna veel *lokaalsele*, s. t. kitsama alaga piiratud, ja *modernile*, s. t. tänapäeval üha jätkuvale rahvaloomingule, näit. nüüd nii moesolevate poliitiliste jm. naljandite üleskirjutamisele, eri kihistuste (nagu sportlaste, õpilaste, sõdurite, kraavihallide, pättide jne.) kombestiku, uskumuste, kõnekäändude, jutu- ja laulurepertuaari jne. kogumisele ja üldse mitte ainult *muistse* eesti, vaid ka *praeguse* Eesti rahvatraditsiooni ja praegukujunevate ja levinevate pärimuste tähistamisele. Muidugi tuleb siin *positiivsete* nähete kõrval sama objektiivselt ja tõetruult fikseerida ka rahva vaimuelu *negatiivne* pale.

Teiseks tuleb kõige hoole ja heatahtlusega koguda ka meie *vähemusrahvaste* folkloori, sest seda vajame juba iseenda huvides, et teha kindlaks meie kultuurisuhteid ja vastastikuseid mõjustusi. Kuna Soome, Läti ja Leedu rahvaluule arhiivid vähemusrahvustega peaaegu sugugi pole tegelnud, siis võib ERA seda uhkem olla oma saksa, rootsi, ingeri, juudi, mustlase, läti, leedu jne. kogudele, kõige enam aga oma suurtele ja sisukaile vene kogudele, mida tulevikus aina enam ja laiemas rahvusvahelises ulatuses väärtustatakse.

Kolmandaks rõhutaksin veel üht suurt ülesannet, mille teostamine on küll äärmiselt raske ja nähtavasti järjest enam raskendatav, kuid ühtlasi ka seda kohustavam ja otse hädavajaline meile. See on *kogu Baltikum*i rahvapärimeste ja etnograafia läbitöötus, et selgitada soome sugu rahvaste kunagise asustuse ja kultuuri keerukaid probleeme. Kes muu kui mitte meie peaksime tundma *aumehelikku* huvi näit. liivlaste ja kurelaste rahvakultuuri vastu? Kes aga Ida-Baltikumi etnoloogia küsimustes meie armsaid liitlasi ja nn. „saatuskaaslasi“ (!) lätlasi tahab usaldada, selle hingelaad ja aumõisted peavad kah juba väga ja väga lätipärased olema. Muidugi taotleme suurima meeleheaga teaduslikku koostööd lätlastega, kuid ennekõike tuleb neid teadusliku ja ajaloolise *tõe* ja *õiguse* austamises korrale kutsuda. Oma tänavusuvistel uurimis-

reisidel Soomes, Lätis ja Leedus olen asjaomaste spetsidega arutanud *Ida-Baltikum*i kultuuratlase kollektiivse koostamise ja väljaandmise võimalusi, kuid selle esimeseks eelduseks peab olema muidugi nõue, et maalt välja ei saadetakse teadusmeest, kes avalikult konstateerib fakte, mida keegi ei saa ega tohigi eitada.

4. Materjali kogumise kõrval sama oluline on selle *korraldamise* küsimus. Originaalide korraldamises jätkab ERA Hurda traditsiooni — kuni nende köitmisviisini. Registreerimises, kopeerimises ja koopiate süstematiseerimises on mindud oma uut ja täitsa iseseisvat rada. Millist määratud tööd siin kümne aastaga on tehtud, iseloomustagu kasvõi seegi, et registreid üksi juba on kogunenud mitukümmend köidet, kusjuures endiste kogude ja uue sissetuleva materjali üldise registreerimise kõrval pole jõutud tüpoloogiliste kataloogidega veel kuigi kaugele. Enam-vähem valmis on ainult *vanade rahvalaulude teisenditeloetelu tüüpide järgi*, millise hiiglatöö eest võlgname suurimat tänu H. Tampere hoolele ja asjatundlikkusele (Hurda kogudele koostas selle juba enne Maaailmasõda pr. H. Murrik-Vuolijoki Soomes). Uuemate laulude sedel-kataloog seisab aga juba aastaid pooleli. *Rahvajuttude* juurdekasv on niivõrd suur, et isegi nende konspekteerimisega kuidagi järele ei jõuta. Ainult hädaabi-tööliste rakendamisega saadi küll kopeerida *vanade* kogude uskumused, kombed, vanasõnad, kõnekäänud ja mõistatused, kuid *juurdetuleva* materjali kopeerimiseks ei ole praeguse krediidi juures üldse väljavaa-teid, hoopis kõnelemata siis koopiate süstematiseerimisest tüpoloogiliselt, ideoloogiliselt või lihtsalt geograafiliseltki (nagu katsetati näit. vanasõnade ja rahvaviiside puhul, et mingit esialgsetki järjestust saavutada). *Mõistatuste* koopiaist on suurem osa korraldatud tüpoloogiliselt ja nimelt lahenduste järgi tähestiku järjekorras. Arhiivi ainulaadseks suursaavutuseks on *uskumuste* ja *kommete* kartongsedeleile kopeerimine ja sedelite ideoloogiline süstematiseerimine kartoteek-kastides, mis on leidnud järeletegemist juba õige mitme välismaise arhiivi poolt. Aga siingi pole jätkunud krediiti töö viimistlemiseks ja ühtlase, viidetega seotud terviku loomiseks. Hädavaevalt on suudetud korras hoida *materjali põlvnemise registrid kihelkonniti ja kaastööliste* järgi. Kõige vähem on suudetud seejuures kopeerida laule ja jutte, kuigi nende koopiaid kah juba kolm kappi täis on. Aga ei tohita ometi unustada, et 1. aprillil 1937 leidus E. Rahvaluule Arhiivis mitte vähem kui 165.247 rahvalaulu, 123.000 lastelaulu, 7.036 loodushäälendit, 30.778 mängu ja tantsu, 127.950 vanasõna ja kõnekäändu, 83.191 mõistatust, 67.428 juttu, 234.577 punkti uskumusi ja kombeid, 19.156 rahvaviisi, selle lisaks veel rohkesti muulaste materjali, kõike kokku 872.486 *punkti rahvapärimsi*. Ühtlasi pidagem meeles, et need tõsist aukartust äratavad arvud pole kogutud meile ainult uhkeldamiseks, vaid asetavad ka järjest raskemaid kohustusi meile oma vaimuvara aarete eest hoolitsemisel. Sest neid aardeid on niisama nagu põlevkivi vaja suure vaeva ja hoolega välja kaevata, puhastada ja läbi töötada, enne kui nad eesti rahvuslikule kultuurile kõrgeväärtuslikuks põhikapitaliks saavad, millega kodu- ja välismaal nüüd ja tulevikus aina enam opereerida võiksime.

Aga praeguse krediidi juures on Arhiiv otse traagilises seisukorras: ainuüksi originaalide kopeerimisega ei jõuta iial lõpule, sest *kogude juurdekasv on suurem kui kopeerimiskrediit*. Muidugi ei ole siis ka üldse enam teostatav materjalide lõplik korraldamine ega tõsiteaduslik

uurimine. Kui meie kultuurpoliitika juhid ja krediidimäärajad seiskorra tõsidust küllalt ei hinda, siis võib viimase aastakümne erakordne kõrgepinge meie rahvaluuleteadusele katastroofiliselt lõppeda. Ja ometi on küsimus ainult mõnest tuhandest kroonist, mida eesti rahva vaimse vanavara normaalseks korraldamiseks senisest enam vajame ning sedagi majandusliku tõusu ajal! Kategooriliseks nõudeks on ERA *koosseisu suurendamine* seniselt viiel ametnikult vähemalt seitsmele (Läti Rahvaluule Arhiivis töötab ms. 22 ametnikku) ja vastavalt palgakreediidi suurendamine, mis Arhiivi esimesel aastakümnel on olnud kogu aja umb. 6.000 kr. aastas, nagu ligilisatud tabelist nähtub. Seejuures ei tohita aastate jooksul parima kvalifikatsiooniga spetsideks arenenud ametnikke (eriti mu kolme abilist, kes on kasvanud ühtlasi küpsedeks teadlasteks omal alal: H. Tampere, R. Viidalepp ja R. Põldmäe) jätta minimaalse palgaga orjama, vaid neile on vaja kindlustada vääriline tasu, mis seoks neid Arhiiviga eluajaks ja garanteeriks seega Arhiivile parimat edu.

Ülevaade ERA tuluallikaist 10 aasta jooksul.

Tegevus-aastad	Haridusministeeriumilt	Kultuurkapitalilt	Eriotstarbelised summad	Välistelised	Kokku ¹⁾
1927/8	750.—	4.600.—	—	—	5.350.—
1928/9	5.000.—	2.600.—	—	—	7.600.—
1929/30	7.000.—	566.—	—	458.90	8.024.90
1930/1	7.000.—	745.—	—	431.—	8.176.—
1931/2	7.000.—	1.100.—	—	295.41	8.395.41
1932/3	6.000.—	1.778.—	540.—	102.90	8.420.90
1933/4	6.960.—	1.722.—	300.—	177.75	9.159.75
1934/5	7.240.—	1.200.—	100.—	159.15	8.699.15
1935/6	7.100.—	1.600.—	563.20	574.13	9.837.33
1936/7	8.500.—	2.600.—	3.425.—	309.40	14.834.40
Kokku	62.550.—	18.551.—	4.928.20	2 508.64	88.497.84 ¹⁾

5. Kes Arhiivis otse ülepingutusega tehtavat, kuid üldsusele nähtamatut sisetööd ei tunne, võib muidugi õigusega imestada ja isegi pahandada selle vastuoksuse üle, et eesti rahvaloomingu rekordilisest rohkusest ja kõrgest kultuuriväärtusest kirjutatakse ja kõneldakse küll üsna palju, kuid selle vanavara *trükkitoimetamisest* ja rahva kätte loovaks kultuurijõuks tagasisuhtimisest on hoopis vähem kuulda. Ometi peaks olema selge, et säärase tähtsa ülesande väärikas täitmine ei olene ainult heast tahtest, mida nii paljudel võib märgata, vaid ennekõike küll krediidivõimalustest, mis määravad tarvilike *eeltööde* tempo Arhiivis: enne kui tekste saab trükkida, peab neid ikkagi kopeeritama ja korraldatama nii, et ühe tüübi teisendid *kõik* käepärast oleksid, mitte aga ainult juhuslikud palad siit ja sealt. Ja see ei ole kaugeltki nii hõlpus töö nagu Eiseni rahvaraamatute turule paiskamine, mida me praegu küll põrmugi enam ei vaja, vaid *nüüd igatseme Hurda suure ideaali — Monumenta Estoniae antiquae — teostamisele asumist*. Aga

¹⁾ Siia hulka pole arvatud mõningaid väikesi juhuslikke tulusid ja üleminevaid summasid.

seda ei saa pilla-palla ega huupi teha. Sellepärast ma pole meie rahvaluule monumentaalset ja jäädava väärtusega väljaandmist aastate jooksul seni üldse veel propageerinudki ega selleks suuremaid kirjastuskrediite soovinud, vaid esijoones just Arhiivi sisetöö suuremat rahalist toetamist palunud. Nüüd oleme eeltöödega lõpuks nii kaugele jõudnud, et võiksime küll ka ainekogude trükkitoimetamisega algust teha. Aga ainult ühe eeltingimusega, et selle all ei tohi kannatada Arhiivi sisemine kopeerimis- ja korraldustöö, vaid kõrvu kirjastuskrediitide määramisega ükskõik millisele asutisele on tingimata tarvis suurendada ka Arhiivi koosseisu ja palgakrediiti. Muidugi ei ole Arhiivil midagi selle vastu, kui näit. mõned asjaarmastajad omal eraalgatusel üht-teist katsetavad trükki toimetada, kuid nende aitamiseks meil paljut aega ei jätku, kui juba isegi rahvusvahelise teadusmaailma soovide ja välistellimiste rahuldamine meid ülearu palju koormab ja oma otsest tööd pidurdab. Iga ausat ja arukat töömeest püüame ometi jõudumööda ikka aidata.

Ülevaade ERA kuludest 10 aasta jooksul.

Tegevus-aastad	Palgad	Tehnilised kulud ¹⁾	Inventar	Järeikorjandus ²⁾	Välistellimised	Trükitööd, tõlked	Eri ülensaneteks ³⁾	Muid kulusid	Kokku
1927/8	3.359.50	1.185.27	710.—	—	—	—	410.17	—	5.664.94
1928/9	6.355.75	810.09	900.—	—	—	—	—	—	8.065.84
1929/30	6.395.56	699.51	200.—	—	567.50	—	—	162.40	8.024.97
1930/1	6.470.65	839.01	660.—	—	216.25	—	—	—	8.185.91
1931/2	6.546.15	717.07	587.30	—	281.06	271.05	—	—	8.402.63
1932/3	6.421.06	1.288.59	270.—	—	135.30	—	540.—	—	8.654.95
1933/4	5.964.62	1.189.71	275.—	455.38	185.—	—	667.38	—	8.737.09
1934/5	6.238.70	885.62	—	481.86	148.40	455.42	50.—	—	8.260.—
1935/6	6.333.10	700.69	—	1.016.78	576.17	—	796.50	313.65	9.736.89
1936/7	6.625.90	1.020.34	—	1.250.72	360.55	556.11	2.857.43	521.46	13.192.51
Kokku	60.710.99	9.335.90	3.602.30	3.204.84	2.470.23	1.282.58	5.321.48	997.51	86.925.63

Meie rahvaluuleliste ainekogude trükkitoimetamist olen käsitlenud juba „Rahvapärimuste Selgitajas“ nr. 2 ega taha sellel siin lähemalt enam peatuda. Ütlen siiski niipalju, et liiga ühekülgsest seni on arutatud ainult rahvalaulude väljaandmist, kuna unustada ei tohitaks ka muid rahvapärimusi, mis vääriwad samuti avaldamist. Mis puutub rahvalaulude väljaandmisviisi, siis on R. Põldmäe selles suhtes kogu ERA pere ühise seisukoha sõnastanud „Loomingus“ nr. 9, 1936. Meie, kes me aastaid selle küsimusega konkreetselt oleme tegelnud ja kõiksugu tehniliste raskuste all juba niikuinii ägame, soovitame küll täie veendumusega tagasipöördumist Hurda „Vana Kandle“ süsteemile, ilma et

¹⁾ Siia hulka on arvatud paber, köitmine, raamatud, post, kantsleitarbed jne., ka mõningad trükikulud, sõidud ja väljaminekud kaastööliste-võrgule.

²⁾ Alguaastal teostati järelekorjandust endise traditsiooni kohaselt E. Kirjanduse Seltsi ja E. Rahva Muuseumi toetussummadega.

³⁾ Siin on esitatud ms. kulud ühenduses kogude äratoomisega Helsingist, toetussetu lauluemadele, mitme teose koostamise ja tõlkimise kulud, kongressidest ja Pariisi tantsudenäitusest osavõtukulud, eesti tekstide kopeerimiskulud Soomes, „Acta Ethnologica“ väljaandmise kulud jne.

vaidlema hakkaksime kabinetitargutajatega, kes võivad küll välja mõelda igasugu teoreetiliselt nii veetlevaid kavu, kuid on ise täitsa võimetud neid teostama. Aitab juba senistest kurbadest ja kallistest kogemustest — isegi rahvalaulude väljaandmisel tuleb kunstlikult üleskrivitud keerukuse asemel eelistada lihtsamat, eluvajalikumat (ja odavamat!) süsteemi. Oleksin üliõnnelik, kui juba Vabariigi eeloleval 20. juubeli-aastal ERA saaks oma kava kohaselt toimetada trükki Jakob Hurda elutöö orgaanilise jätkuna „Vana Kannel“ III — *Kuusaku rahvalaulud*, millele järgneksid rajooniti teised kihelkonnad kõide köitelt paremuse järjekorras. Seejuures tahan tingimata valvata, et süstemaatilist trükki-toimetamist leiaksid eeltööde lõppedes ka meie rahvajutud, vanasõnad, mõistatused, uskumused, kombed jne. *Rahvatantsude* käsikiri on äsja valminud, *rahvaväside* esimene vihk on juba ilmunud, nüüd oleks veel eriti soovitav avaldada ülevaateid näit. meie *pulmakombeist*, vanast aja-viitest, töötraditsioonidest, rahvanaljadest jne.

Kuidas seda väljaandmist sisuliselt teha? Meil leidub siamaani veel selliseid distsiplineerimata teadlasi, kes kalduvad esseistlikku kirjutuslaadi ning eelistavad oma lobisevat belletristikat ja üsna subjektiivset targutamist deskriptiivsele, kuid eksaktsele materjali-esitamisele, mille vooruseks peaks olema *süsteemikindlus* ja *täielikkus*. Lehekülgede kaupa jutustatakse ilusõnaliselt ümber ehtsaid rahvapärимusi ja mäletsetakse nende kallal igasugu teistelt kopeeritud teooriate ja hüpoteeside kammitsais, ilma et rahvapäraseid tekste endid avaldataks või mingit teaduslikult püsivat järeldust, veel vähem avastust osataks teha. Sellised monograafiad meeldivad muidugi väga diletantidele ja on alati nende teaduslikku vaistu eksiteile võrgutanud, kuid sellised monograafiad pole kaugeltki veel teaduslikud, vaid enam küll ilukirjanduslikud harjutused, mis ainult venitavad ja raskendavad uurimistööd ennast. Mina soovitaksin selle vastukaaluks *ainekogude väljaandmist asjaliku uurimistööga ühendada*. Seejuures pole üldse vaja oma pikki ja lohisevaid targutusi, vaid vaja on avaldada tekstid ise nii, et nendest järelduste väljalugemine ei tee raskusi spetsile ega sega ka vähiku uudishimu tekstide eneste vastu. Raamatuid ei tule kirjutada selleks, et sundida õnnetut lugejat iga tühiseimat rida kaanest kaande läbi veerima, vaid raamatuid peab osatama serveerida nõnda, et nende sisuga ülevaatlik tutvumine on hõlpus nauding. Ja kui meie folkloristlikud väljaanded uurimustena peaksid ajaga vananema ja oma väärtuse kasvõi täiesti kaotama, siis usaldatavalt ehtsate ja täielikkude ainekogudena nad jäävad igavesti huvitavaks ja väärtuslikuks. Alles paari aasta eest avaldasin katseks sellise *ainekogu ja uurimuse sünteesina* „*Mulgimaa ohvrikohad*“ (koguteoses „*Kaleviste mailt*“). Nüüd selgub juba, et ma mordva keele vasteid mitte tundes olen seletanud valesti meie sõna „ahikotus“, kuid seda on töökaaslastel hõlpus korrigeerida, kuna minu avaldatud tekstid ahikotustest ei kaota seega veel midagi oma väärtusest, vaid neid võivad uurijad ikka edasi kasustada ja rakendada. Sellevastu on näit. Kalevi-poja ja Suur-Tõllu kohta küll mitu esseistlikku „uurimust“ kirjutatud, kuid tänapäeva folkloristil pole nendega suurt midagi peale hakata, vaid niihästi uurijad kui ka asjaarmastajad jäävad endiselt pikisilmi päris usaldatavat ja täielikku tekstipublikatsiooni ootama, mis võimaldaks

alles seniste vägagi kahtlaste seletuskatsete tõelist kontrolli ja annaks ühtlasi reaalse võimaluse edasiuurimiseks ja paremini seletamiseks.

6. Ühenduses rahvapärimeste väljaandmisega kerkivad nõndasiis järjest laiakaarelisemalt päevakorda ka nende *läbitöötuse* ja *rakenduse* ehk teiste sõnadega teadusliku *uurimise* ja tegeliku *elluviimise* küsimused. Meie Rahvaluule Arhiiv on iseendast-mõista teaduslik asutis, kelle ülesandeks on muretseda võimalikult rohkem materjali ja pakkuda seda kõige paremini korraldatult, tõetruult ja asjalikult, ilma sihiliku ilustamise või idealiseerimiseta. Nagu Arhiivi sisetöö nii ka tema väljaanded peavad vastama mitte ainult kodumaa tarvidustele, vaid peavad samal hoobil rahuldama kogu rahvusvahelise teadusmaailma nõudeid. Arhiivi tööjõud on niivõrd ülekoormatud *teaduse* teenistusse, et nendelt on küll võimatu nõuda oma töö tulemuste propageerimist, populariseerimist, rahvapedagoogilist rakendamist või levitamist tegelikku ellu. Kõik sellised *rahvakultuuri elustamise* ja *edasiarendamise aktsioonid* peavad paratamatult juba teiste jõudude juhtida jääma, ja selleks ongi just häid ja aina paremaid juhte vaja. Meie rahvakultuur on tardunud sajandite taha ja on oma normaalses arengus ebanormaalsete olude tõttu niivõrd takerdunud, et selle *mehaanilise kopeerimisega* ei suudeta teda veel elustada ega meie omakultuuri tõeliselt rikastavaks teguriks muuta, vaid selleks on vaja meie rahvakultuuri *ümbertöötust*, *edasiarendust* ja *ajakohastust*. Kes peaksid seda muud tegema kui mitte meie rahva vaimsed juhid, kirjanikud, õpetajad, ärksamad haritlased üldse, kuid mida nad on teinud?! Igatahes ülekohus on halvakspanevalt ironiseerida Visnapuude, Orgude, Sophia Vardide jt. katsete ja algatuste puhul, vaid ironiseerijate kohustuseks on ise midagi paremat pakkuda. Vähemalt Tartu „vaimulähedasele“ intelligentsile on E. Rahvaluule Arhiiv küll nii kättesaadav, et eesti rahvapärimestega oma huvide ja soovide kohaselt tutvuneda. Aga Tartu vaimule nii tüüpiline on just selliste soovide ja huvide peaaegu absoluutne puudumine. Suuga tehakse siin ikka enam kui teoga, millest ei jatku tarvilikku *eestkuju* ei pealinnale ega provintsile, kus eesti omakultuuri hoopis innukamalt ellu istutada igatsetakse. Tartule nii iseloomustav näikse edasi veel see, et siin linnas on arvuliselt küll kõige enam Eestis vanavara paberile jäädvustatud (tervelt 39.388 punkti), kuid sisuliselt see ei ole kuigi kõrgeväärtuslik ja isegi seda pole kirja pannud niivõrd vaimuaristokraatia ega üliõpilasedki mitte märkimisväärselt, vaid valdavas osas ainult — alaealised koolilapsed! Küll aga juhtub siin mõnigi kord, et Arhiivi tulevad suurte pretensioonidega härrased, kes nõuavad kiires korras kõige suupärasemate kätemuretemist, kuid ignoreerivad ise Arhiivi kodukorramäärusi materjali tarvitamisel, teised unustavad lubagi küsida, kolmandad patustavad koguni käsikirjade vastu. Sellised külalised ajavad ainult segi teiste rasket töövaeva, ilma et ise üldse midagi ära teeksid. Ja kui ma ametiasutise juhatajana kodukorraldajaid ja segajaid loomulikult korrale pean kutsuma, siis levitatakse kiusujutte, nagu „takistaksin“ ma mõne toslemi tööd. Minu pärast olgu issand küll igale rahvaluulest huvitatule väga ja väga armuline, kuid toslemitest ma igatahes ka veel omaenda elutööd takistada ega rikkuda ei lase.

Meteoroloogilise uurimistöö seniseid tulemusi ja lähema tuleviku ülesandeid Eestis.

K. KIRDE.

Meteoroloogiliste vaatluste algus Eestis ulatub möödunud sajandi esimesse poole, millal neid nähtavasti esimesena Tallinnas (1806) ja ligi paarkümmend aastat hiljem Tartus (1822) hakati toimetama. Kahjuks on neist esimesist meteoroloogilisist vaatlusist ainult osa säilinud. Ja kuna pole teada, millises olukorras ja milliste instrumentidega sel ajal vaatlusi toimetati, siis on neil vaatlusil vaid ajalooline väärtus. Alul kestsid vaatlused kummaski linnas ainult mõni aasta ja katkesid siis teadmata põhjusil. Pidevad meteoroloogilised vaatlused algasid Tartus 1865. ja Tallinnas 1828. aastal, kusjuures viimased toimusid vaheldumisi sadamas ja Lasnamäel. Eriti tuleb hinnata Tartu vaatlusi, mis on katkestamata kestnud seniajani ja trükitud Tartu ülikooli Meteoroloogia Observatooriumi Aastaraamatutes ja väljaannetes.

Meteoroloogia Observatooriumi asutajaks ja organiseerijaks oli tolle aegne füüsika professor A. von Oettingen, kes soetas selleks vastavad ruumid ja vaatlusriistad, koostas vaatlussüsteemi ja korraldas esimesi meteoroloogilisi uurimusi. Peale Tartu Observatooriumi ja Tallinna meteoroloogiajaama töötasid vene Füüsika Peaobservatooriumi korraldusel praeguse Eesti piirides mõned teise järgu jaamad, peamiselt tule tornides, mille arv 1914. aastal ulatus 10-ni. Alates 1885. aastast organiseeris Liivimaa ökonoomiline Selts Eestis sademete jaamade võrgu, kuhu kuulus 1914. aastal 54 jaama. Järelevalvet sademete jaamade üle toimetab Tartu ülikooli Meteoroloogia Observatoorium. Peale loetletud jaamade oli Eestis enne Maailmasõda tegevuses veel 20 äikese vaatluskohta ja rannikul samal arvul jäävaatlusjaamu, peamiselt tuletornides.

Eesti maa-ala puutuvaist meteoroloogilistest uurimustest veneajal oleks eriti mainimisväärsed kuu- ja aastakeskmiste sademete hulkade arvutamine ja Tartu ülikooli Meteoroloogia Observatooriumi vaatluste 50-aastased keskmised.

Maailmasõja ajal katkesid vaatlused peaaegu kõigis meteoroloogiajaamades Eesti territooriumil, peale Tartu ülikooli Meteor. Observatooriumi. Meteoroloogiliste vaatluste uuestiorganiseerimine toimus Vabadussõja ajal, millal asutati Tallinnas ülemjuhataja korraldusel Mereobservatoorium ülesandega pidada õige aja teenistust ja koostada ilmaennustusi maa- ja merejõududele. Selle ülesande täitmiseks asutati rida teise järgu meteoroloogiajaamu (Pärnu, Kunda, Kiltsi, Vilsandi jt.), millest osa töötab praegu edasi.

Pärast Vabadussõja lõppu likvideerus Tallinna Mereobservatoorium, kusjuures tema funktsioonid meteoroloogia alal läksid üle Tartu ülikooli Meteorol. Observatooriumile, õige aja levitamine aga Tähetornile. Lisaks Mereobservatooriumi poolt loodud meteoroloogiajaamadele on Tartu ülikooli Meteorol. Observatoorium Eesti iseseisvuse ajal asutanud terve rea uusi jaamu ja vaatluskohti, nii et 1936. aastal töötas peale Tartu ülikooli Meteorol. Observatooriumi 25 teise järgu jaama, 117 sademete jaama ja 127 äikese ja lumikatte vaatluspunkti. *Teise järgu jaamade hulk on küllaldane nii sünoptiliste kui ka klimatoloogiliste ülesannete täitmiseks, seevastu on aga sademete jaamade võrk lüga hõre täpse ülevaate saamiseks*

sademetete jaotuse iseloomust Eesti pindalal. Sademetete jaamade arv Eestis peaks ulatuma vähemalt 200-ni, millist vaatluspunktide hulka pole Observatoorium suutnud seniajani organiseerida krediidi puudusel. Rahvusvahelise meteoroloogilise teenistuse kooskõlastamiseks on Observatoorium selleks määratud rahvusvahelistel päevadel korraldanud 1926. aastast alates õhutemperatuuri, õhurõhu ja õhuniiskuse mõõtmisi suuremates kõrgustes lennuki külge kinnitatud meteorograafiga, kuna tuule suuna ja kiiruse mõõtmisi mitmesugustes kõrgustes on samal ajal toimetatud pilootpallide abil. Rahapuuduse tõttu on kõrgemate õhukihtide vaatlusi suudetud toimetada ainult neil Rahvusvahelise Meteoroloogia Komitee poolt määratud üksikutel päevadel, kuna aga täpsamaks ilmade ennustamiseks mainitud vaatluste toimetamine peaks siindima kui mitte iga päev, siis vähemalt senisest hoopis sagedamini. Kooskõlas lennusõidu arenemisega organiseeris observatoorium eri lennu-meteoroloogiajaamade võrgu, mille vaatlusi kasutavad Eesti pindalal liiklevad reisilennukid ja ka sõjaväe lennukid.

Peale eelpoolmainitud meteoroloogiliste ja aeroloogiliste vaatluste on Tartu Ülikooli Meteorol. Observatoorium korraldanud ka *hüdroloogilisi vaatlusi* Eesti merevetes, s. o. Soome lahes, väinades, Liivi lahes ja ulgumerel. Selleks toimub igal aastal alates 1923. aastast Veeteede Valitsuse lahkelt vastutulekul tuletornide varustamislaevaga pikem uurimissõit merevee temperatuuri mõõtmiseks pinnalt kuni põhjani ja veeproovide võtmiseks soolsuse, hapniku, söehapugaasi jne. määramiseks. Särasel uurimissõidul toimetatakse vaatlusi 24 punktis, kusjuures sügavaim koht, 180 meetrit, asetseb Soome lahe läänepoolses osas. Peale selle on mõlemad eesti tulelaevad ja rida tuletorne varustatud termomeetritega ja bato-meetritega temperatuuri mõõtmiseks ja veeproovide võtmiseks mitmesugustest sügavustest, miliseid vaatlusi toimetatakse 3 korda kuus: igal 1., 11. ja 21. kuupäeval. Tulelaevad toimetavad veel kolm korda päevas: kell 7, 13 ja 21 vastavate aparaatidega veevoolu mõõtmisi. Lisaks mainitud hüdroloogilistele vaatlustele on korraldatud Eesti rannikul õige laialdaselt merepinna kõrguse vaatlused, milleks sadamate sildade külge on kinnitatud vastavad metallist mõõtladid. Merepinna kõrguse ja selle kõikumiste pidevaks jälgimiseks on Tallinna ja Roomassaare sadamates üles seatud mareograafid (veekõrguse isemärkijad), mis registreerivad vee-pinna kõikumisi pideva joonena. Peale hüdroloogiliste vaatluste toimetatakse Eesti rannikul 30 punktis talvel jäävaatlusi, märkides igal hommikul vaatluskoha ümbruses esinevad jääliigid, jää liikumise suund jne.

Kõik meteoroloogilised ja hüdroloogilised vaatlused on ümbertöötatult avaldatud trükis. Neist esimesed on ilmunud meteoroloogia aastaraamatutes, hüdroloogilised vaatlused aga Tartu ülikooli juures töötava Eesti Veekogude Uurimise Komisjoni väljaannetes. Viimane asutis muretseb eelarve korras hüdroloogiliste vaatluskohtade võrgu ülalpidamiseks vajaliku krediidi.

1931. aastal rikastus Tartu Ülikooli Meteoroloogia Observatoorium 3 seismograafiga ja nende juurde kuuluvate isemärkijate aparaatidega maaväringute registreerimiseks. Seismograafid asetati Observatooriumi hoone all olevasse keldrisse, milline koht aga, nagu osutavad pikemat aega kestnud vaatlused, *ei ole sobiv seismoloogiajaamale*. Nimelt mõjuvad segavalt kõva tuule puhul esinevad maja õõsumised ja liiklemise tagajärjel maja ümbruses ja majas endas tekkivad häired, mis ei võimalda

seismograafide üleskirjutiste täpsat analüüsimist. Neil põhjusil on observatoorium pöördunud palvega ülikooli vastavate organite poole, et seismograafid asetataks Tähetorni all olevasse keldrisse, kus sellekohaste vaatluste järgi otsustades puuduvad igasugused segamised. Enne aparaatide ümberasetamist nõuab aga mainitud kelder vajalist remonti, mis on seotud suuremate kuludega.

Peale vaatluste korraldamise ja aastaraamatute väljaandmise on observatoorium püüdnud toimetada eriuurimisi Eesti kliima ja mere hüdroloogia kohta, avaldades neid kodumaa ja välismaade teaduslikkudes väljaannetes.

Lähema tuleviku ülesannetest tuleks esimeses järjekorras mainida vaatlusjaamade võrgu täiendamist, mis võimaldaks Eesti kliima iseärasuste üksikasjalist uurimist ja kindlaks määramist ning *sõltuvuste jälgimist viljasaakide ja meteoroloogiliste elementide vahel*. Erilist tähelepanu pälvis *põhjavete vaatluste* toimetamine, millel on suur ja kaugemaleulatuv tähtsus põllumajanduses ja metsanduses. Selle ülesande teostamisele pole aga observatoorium vajalise krediidi ja vastava tööjõu puudumisel seni suutnud asuda. Samuti tuleks korraldada senisest tunduvalt tihedamini, võimaluse korral iga päev, *kõrgemate õhukihtide vaatlusi*, mis täiendaks ja parandaks igapäevaseid ilmaennustusi ning võimaldaks õhumasside täpsamat analüüsimist. Mainitud vaatluste toimetamine nõuab aga paratamatult observatooriumi instrumentaariumi täiendamist ja koosseisu suurendamist vastavate eriteadlastega. Ühtlasi pälvis tõsist tähelepanu *pikaajaliste ilmaennustuste koostamine*, millel on suur praktiline tähtsus eeskätt põllumajanduses. Seni on aga observatoorium andnud ilmaennustusi ainult järgnevaiks 24 tunniks, mis ei rahulda enam kaugeltki tegeliku elu ja eriti põllumajanduse nõudeid. Seepärast osutub tarvilikuks eriuurimuste korraldamine seoses pikaajaliste ilmaennustuste uurimisega vajaliste ennustamise aluste saamiseks, mis aga omakorda nõuab meteoroloogiliste elementide ja nende kulgemise aegaviitvaid statistilisi arvutusi. Edasi nõuab lõpetamist juba pikemat aega pooleli olev uurimus *Eesti kliimast*, mille valmides võimaldub *ülevaate saamine meteoroloogiliste elementide kesk- ja äärmusväärtusest, nende muutustest ja erinevustest Eesti maa-alal seoses kliima valdkondadega*.

Kõigi nende ülesannete täitmine nõuab omakorda meteoroloogiajamaade täpsat ja pidevat kontrolli, vaatluste analüüsi, vaatlajate sagedat instrueerimist kohapeal jne., mida Observatoorium väikese koosseisu tõttu seni pole suutnud soovitava määral teostada. Seejuures olgu tähendatud, et koosseisude kärpimisel 1928. aastal kustutati Observatooriumi personaalist *meteoroloogia võrgu juhataja koht*, mis tuleks esimesel võimalusel *uuesti koosseisu võtta*. Koosseisu üldine suurendamine on hädavajalik ka seepärast, et viimastel aastatel pole Observatooriumi eriteadlased saanud täiel määral suvepuhkust, mis omakorda ei jäta avaldamata mõju töö intensiivsusele. Samuti peaks Observatooriumi eriteadlastel vähemalt vahetevahel jätkuma aega jooksva töö kõrval eriuurimiste ja sellega seotud erivaatluste korraldamiseks, mis annaks hoogu ja tuld edaspidiseks tööks ja aitaks hoida väärilisel kõrgusel Observatooriumi teaduslikku taset. Seejuures ei saa unustada, et kõigi erivaatluste toimetamine, mis suudaks anda rahuldavaid tulemusi, on seotud hinnaliste vaatlusriistadega, mida pole võimalik valmistada kohapeal. Samuti nõuab Observatooriumi raamatukogu eriuurimiste teostamiseks tõhusat täiendamist erialalise kirjandusega, eriti teaduslikkude ajakirjadega.

Eesti taimkatte uurimise tulemusi, töömiljö ja tuleviku väljavaateid.

T. LIPPMAA.

Eesti taimkatte uurimine viimasel aastakümnel on olnud üsna intensiivne. Meie *taimestik* (flora) on vaatlus- ja uurimisobjektiks küllalt suurele harrastajate ringile (ligi 70 isikut), kelle vaatluste tulemused on vahenditult teatatud Botaanikamuuseumile või avaldatud trükis (väikeste teadete all ning erikirjutistena ajakirjades „Loodus“, „Loodusevaatleja“, „Eesti Loodus“). On ilmunud trükis rida floristilisi eritöid (Eichvald, Vilbaste, Salasoo jt.) ning ka ulatuslikke monograafiaid (Lippmaa, 1932; Miljan, 1933; Rühl, 1936 jt.). Paljude tasuta taimi koguvate floristide (H. Aasamaa, G. Avajev, J. Eplik, S. Kaaber, P. Kaaret, dots. E. Lepik, J. Lunts, P. Lukin, dr. A. Miljan, J. Rebane, A. Reeben, V. Reinthal, L. Sepp, V. Sirgo, dr. E. Spohr, mag. J. Talts, mag. S. Talts, dr. P. Thomson, A. Üksip, dr. G. Vilbaste jt., kokku 33 isikut) tööviljana ilmub alates 1933. a. Tartu Ülikooli Botaanikamuuseumi väljaandena kriitiline floristiline teos „*Eesti Taimed*“ (Eichvald, Lippmaa), mis on eesti- ja ingliskeelse tekstiga varustatud taimede kogu, mille abil praegu toimub taimede vahetus Helsingi, Turu, Riia, Kaunase, Krakovi, Brno, Berliini, Upsala, Lundi, Oslo, Kopenhaageni ja Jeruusalema ülikooli botaanikamuuseumidega, samuti järgmiste teaduslike asutistega: Ungari Rahvuslik Muuseum, Rootsi Riigimuuseum, Kew botaanikaed Inglismaal, Krakovi füsiograafiline muuseum ning Põhja-Ameerika Ühendriikide Rahvuslik Herbaarium ja Gray Herbaarium. Seni on nimetatud vahetuse abil Botaanikamuuseumi kogud rikastunud tervelt 8916 herbaarlehe võrra. „Eesti Taimede“ kolmas anne ilmub käesoleva aasta sügisel. Ühenduses nimetatud herbaariumi koostamisega, mille kaudu Eesti taimed on tunginud Lääne-Euroopa ja Põhja-Ameerika muuseumidesse, valmivad pidevalt uued Eestis esinevate õistaimede levimiskaardid (autor: Eichvald). Tugenedes nimetatud levimiskaartidele oli lõpuks võimalik selgitada Eesti taimegeograafilist kuuluvust ning anda üksikasjaline Eesti maa-alala taimegeograafiline liigestus (Lippmaa, Eesti geobotaanika põhijooni, 1935), samm, milleni meie lõunapoolsed naabermaad pole veel jõudnud. Eesti flooraelementide selgitamine jätkub; rea huvitavaid tulemusi saavutas viimastel aastatel Eichvald. Tuleb esile tõsta, et mitmed meie floristid töötavad eriti keeruliste perekondade süstemaatika alal (Reinthal — *Alchemilla* ja *Melampyrum*, Saarsoo — *Taraxacum*, Üksip — *Hieracium*).

Mitte vähem intensiivne pole tegevus taimkonna (vegetatsiooni) uurimise alal. Esimesi ulatuslikke töid sel alal avaldasid Vilbaste (lootaimkonna kohta), Miljan (vesiniitude vegetatsioonist), Lippmaa (Setumaa ja Pärnumaa vegetatsioon). Ühenduses autori metoodilise tööga („Taimühingute uurimise metoodika ja Eesti taimeühingute klassifikatsiooni põhijooni“) ilmus viimastel aastatel rida uurimusi (Sirgo — Peipsi-äärse madaliku taimeühingud; Pastak — Harilaiu taimkate; Thomson — Sõrve taimkate), mis sisaldavad väga detailseid, uuele originaalsele uurimismeetodile, nn. üherinde-ühingute e. *unioonide*

meetodile, rajatud vegetatsiooni analüüse koos vegetatsiooni iseloomu põhjustavate tegurite selgitamisega. Kõigis nimetatud töodes on arvestatud peale õistaimede ka sambraid ja samblikke.

Käsikäes nende detailsete vegetatsioonide uurimistega alustas Botaanikamuuseum 1934. a. ulatuslikku tööd — Eesti vegetatsioonikaardi koostamist — millise töö tulemusist asjast huvitatud on leidnud aeg-ajalt aruandeid „Eesti Looduses“. Ka see töö, millest praegu võtavad osa H. Aasamaa, H. Barkla, K. Eichvald, J. Eplik, S. Kaaber, P. Kaaret, L. Kauer, J. Lunts, E. Pastak, A. Rühl, B. Saarsoo, H. Salasoo, L. Sepp, V. Sirgo, E. Sits, J. Talts, S. Talts, A. Tomson, A. Vaga, seega ligi 20 taimeteadlast ja loodusteadlast, toimub niivõrd edukalt, et võib arvata, et Eesti kujuneb esimeseks maaks Euroopas, kelle kogu pind on ühtlaselt ja õige detailset kaardistatud (vt. „Eesti Loodus“ 1937 nr. 2, lk. 59).

Eeltoodust näib küll järgnevat, et Eesti flora ja vegetatsiooni uurimise „tänapäev“ on tulemuste osas üsna rõõmustav ja lootustäratav. On see nii ka töömiljööga? Tuleb tähendada, et need saavutused on võimalikud vaid tänu sõbralikule koostööle, mis on kujunenud rõõmustaval viisil kõigi meie botaanikute vahel. Tähtsat mõju töö edukusele on avaldanud kahtlemata ka tihe ja sõbralik koostöö naabermaade — Soome, Läti ja Leeduga (viimane kongress peeti *Kuressaares* 1935. a. suvel), aga ka mitme teise maaga nagu Rootsi, Norra, Holland, Vene, Prantsusmaa, Saksa jt. Siirdudes nüüd ebasoodsaile tegureile märgime kõigepealt, et senine töö on olnud õieti liigselt pingutatav peamiselt kahel põhjusel, mis on: a) elukutseliste botaanikute kaadri vähesus; b) äärmiselt piiratud rahalised võimalused.

Nagu nägime eespool, on kogu tegevus vegetatsiooni uurimise alal nii või teisiti koondunud Tartu ülikooli Botaanikamuuseumi juurde¹⁾. Kuid muuseumil on ainult üks puhtalt muuseumile kuuluv tööjõud — konservaatore. Vähemalt erilise abikonservaatori koha loomine on siin hädavajaline, sest kõik eespoolnimetatud ulatuslikud tööd „Eesti Taimede“ väljaandmisel, suurte kogude (Herbarium generale ja Eesti herbarium) korraldamine ja korrashoidmine ei saa kaua olla ainult ühe inimese õlgadel.

Taimetsotsioloogilisteks töödeks on Eestis soodsaid looduslikke eeldusi. Ka võimaldab eespoolnimetatud „üherinde ühingute e. unioonide“ meetod väga avaraid ja huvitavaid töövõimalusi. See meetod on tekkinud siin, on meie oma ning tema abil avanevad uurimisvõimalused, mis seniste meetodite kasutamisel polnud kättesaadavad. Ent edukas töö siin nõuaks mitmesuguseid aparate, avaraid liikumisvõimalusi, abijõudusid. Botaanika-instituudi kaks assistenti abilistena õppejõule tema teadusliku töö juures tegelikult arvesse ei tule, kuna kogu nende aeg kulub õppetegevuse abistamisele, kirjavahetusele ja muule asjaajamisele, mis pealegi kujuneb aastast aastasse suuremaks muutuva „paberiuputuse“ tõttu ikka enam ja enam koormavaks. Vähene vaba aeg, mis neile jääb, kulub tervelt nende endi juba alustatud iseseisvate uuringute jätkamiseks. Oleks tungivalt tarvis suurendada assistentuuride arvu kahe võrra ning luua botaanikaiaia juhataja abi koht, et vabastada botaanikaiaia ja -muuseumi juhatajat ulatuslikust taimede kontrollimise tööst aias.

¹⁾ Seente uurimiseks on teine keskus Raadil dots. dr. E. Lepiku juhatusel, kes edukalt välja annab seente eksikaatkogu.

Küsimuse rahalise külje juurde tulles olgu toodud vaid mõned näited siin valitsevatest oludest.

Eesti vegetatsioonikaardi koostajatele makstav tasu on 15 krooni üheverstalise kaardi täielikult kaardilehelt. Ühe kaardi pindala on ligikaudu 120 km². See ulatuslik maa-ala tuleb katta küllaltki tiheda marsruutide võrguga, miks tööle kohapeal kulub vähemalt ligi viis päeva või ka rohkem. See on väsitav ja pingutav eriteadmisi (näit. kodumaa taimede tundmist jt.) eeldav ning ka kohast varustist nõudev töö. Kodus kulub sellele lisaks veel oma 2—3 päeva märkide ülekanndmiseks puhtale kaardile ning kaardi juurde kuuluva seletuse valmistamiseks, mille tekst võrdub mõnel juhul 20—30 leheküljega. Et tasu vähegi vastuvõetav oleks, peaks see küll olema vähemalt kaks korda suurem (30 kr. kaardilehelt).

Teise näitena olgu toodud alljärgnev. Kõik senised uurimised on toimetatud kohtadel, s. o. seal, kuhu ei vii raudtee, laev või omnibus, kõige primitiivsema liiklemisvahendi abil, see on jalgsi, seljakott seljas. Auto kasutamine on ka botaanika-instituudi ja -muuseumi jõududele seni olnud kättesaamatuks. On vahest märkimisväärt, et maal ollakse harielikult huvitatud, miks just teadlased käivad jalgsi, kompsud seljas, kuna teised ametimehed linnast eelistavad silmanähtavalt autosõitu. Et töö oleks suuresti hõlbustatud auto kasutamise puhul, vajab küll vaevalt põhjendust, kui otstarbekohane oleks nii liikumine koos kogu tarviliku varustisega, kuivatamisvahendite, telgi jne. ühelt uurimist väärivalt alalt teisele. On ju meie suvi võrdlemisi lühike.

Siit näeme, et senine tegevus on paljude töötajate idealismi ja väsimatu töö vili. Huvi asja vastu on üles kaalunud kõik raskused ning on jõutud edasi. Tahaksin siiski loota, et tulevikus töövõimalused avarduvad. Paljud botaanilistest töödest osavõtjad on elukutselt pedagoogid. Oleks väga tarvilik, et vastavad riiklikud asutised, kõigepealt muidugi Haridusministeerium, samuti kohalikud omavalitsused soodustaksid teadlastena tegutsevate õpetajate tegevust, võimaldades neile soodsamaid töövõimalusi, vabastades neid täielikult töökohustustist koolis suvisel koolitöö vaheajal ning vähendades nende töökoormatust ka talvel.

Lõpptulemus? Oleme lühikese ajaga saavutanud üsna palju. Meie töö tase on sama mis Lääne-Euroopas. Kui meie visadusele ja töövõimele seltsiks ka küllalt avar materjalne alus, võiksime küll üsna optimistlikult vaadata tulevikku. Muidugi tulevad selle „materjalse aluse“ loomisel võrd-selt arvesse kõik teadusalad, mida viljeldakse meil eduga. On meil võimalusi rahuldada kõigi meie edukalt töötavate eriteadlaste õigustatud soove ja nõudeid? Piisab selleks meil majanduslikku kandejõudu? Võimalik, et vastus siin praegu kujuneb eitavaks. Igatahes on tõsiasi, et Ülikool, meie teadusliku töö peakeskus, võitleb juba aastaid ikka enam pealetungiva kitsikusega. Mitte, et Eesti riik ei suudaks kanda soodsatel tingimustel ühte täielikult varustatud kõrgemat õppeasutist. Kuid ei saa silmist lasta praegust olukorda Euroopas, kus rahvad on omavahel kui mitte veel otse sõjajalal, siis igatahes meeieheitlikus üksteisest möödatorramise ja möödarääkimise tuhinas, mitte aga vastastikusel tunnustusel põhjenevas sõbralikus koostöös, mis ainuüksi oleks võimeline vähendada rahvaste majanduslikke raskusi ning looma laiemat alust teaduste ja kunstide eduks. Ent jääme siiski lootma, et ka praeguses olukorras ühteist suudetakse teha eespool esiletõstetud takistuste ja puuduste kõrvaldamiseks ning jätkakem tööd optimistidena.

Märkmeid Eesti-Läti majanduslikest suhetest.

Pulmaunelmatest lahutusmõteteni.

M. KULDKEPP.

Vabariigi algpäevil olid inimesed romantilised. Miks ka mitte, sest on ju nooruse eesõigus olla romantiline.

Kõige romantilisem elu jooksul on inimene (või vähemalt peaks olema) oma pulmapäeval. — 1. novembril 1923. a. nimetatakse Eesti-Läti pulmapäevaks, sest sel päeval „laulatati“ kaks naaberriiki ühte, eeskätt kaitseliidu lepingu allakirjutamise kaudu ja peale selle allkirjastati veel tolliuniooni eelleping, vastastikuste nõudmiste kokkulepe ja täiendav piirileping.

Tolliuniooni eelleping on see, mis meid paelub ilusa pulmaunelmana. Loodeti, et pariteetsel alusel nimetatud segakomisjon töötab välja kolme kuu jooksul pärast tolliuniooni eellepingu jõustumist ühise tollitariifi ja ühtlase tolliseadusandluse, mille teostumisel mõlema maa tooted väikeste eranditega pidid täielikult vabastatama vastastikku kõigist sisse- ja väljaveotollidest.

Need head lootused ei täitunud. Eks ole see ju tavaline nähe, et reaalelu sammub teist rada, kui seda kujutellakse pulmaunelmates. Vastastikustes vaidlustes ja kauplemistes kulus mitte kolm kuud, vaid kolm aastat, kuni jõuti samm edasi ja see oli 5. veebr. 1927. a. Riias allakirjutatud tolliuniooni teostamisleping.

Teadupärast ei teostatud sellega veel mingit tolliuniooni, vaid see pidi toimuma järkjärgult. Moodustati jällegi segakomisjon ja anti sellele täpsad instruksioonid. Nii näit. pidi ühtlane tollitariif välja töötatama poolteise aasta jooksul, kuna ülejäänud ülesanded tuli teostada kolme aasta jooksul pärast ühtlase tollitariifi sisseseadmist.

Kuna karta oli, et seegi leping jääb õhku rippuma, siis tehti Eesti poolt ettepanek lepingut täiendada veel ühe paragrahviga, mis nägi ette, et ilma lepingu täitumist ootamata asutakse ajutise majanduslepingu väljatöötamisele, mis pidi juba enne tolliuniooni teostumist kergendama maapõue-, põllumajandus- ja tööstussaaduste liiklemist. See aktsepteeriti ka lätlaste poolt ja tulemusena valmis aasta jooksul ajutine majandusleping. See kirjutati alla Tallinnas 25. märtsil 1928. a.

Nimetatud leping kindlustas vastastikku vaid tavalise enamsoodustuse, küll aga nähti ette, et erisoodustuse andmine toimub lähemal ajal sõlmitavate täienduskokkulepete kaudu. Peale muu sisaldas see leping juba klausli, et lepinguosalised ei kavatse teineteiselt nõuda erilisi soodustusi, mis nende poolt antakse Soomele, Leedule või Nõukogude Venemaale.

Lisakokkulepe ajutise majanduslepingu juurde sõlmiti 1931. a. See lepe juba andis vastastikku rea erilisi soodustusi konventsionaaltariifi kaudu. Ühes täiendamis- ja lisaprotokollidega 1932., 1935. ja 1937. a. kehtib tähendatud kokkulepe kuni seniajani. Teatavasti öeldi ta Eesti poolt üles möödunud kevadel ja kaotab jõu 13. mail 1938. a.

Nii on tolliunioonimõtte pikkamisi vajunud ikka udusematesse kaugustesse ja selle asemele on astunud tavalised kaubanduslikud lepped. (Kuigi veel 1934. a. kirjutas cand. oec. Janis Volmars, et on ülim aeg alata tõsiselt tolliuniooni eeltöid ja isegi kätte näitas tee, kuidas seda teha. Vt. Volmars, J., Zollunion Lettland-Estland als historisches, theoretisches und ökonomisch-konstruktives Problem, Riga 1934, lk. 258.)

Palju suuremat praktilist väärtust kui Eesti-Läti tolliunioonimõtte on osutanud nn. *Balti klausel*, mis arenes sõltumatult tolliunioonist. Tema ulatus on palju laiem, haarates tervelt viit riiki ja ta eksisteerib kaubanduslepingutes juba 1922. a. saadik.

Balti klausel tekkis soovist arendada Balti riikide vahel tihedamat majanduslikku sidet, kui seda lubab tavaline enamsoodustusklausel. Tema all mõistetakse Balti ja teiste riikide vahel sõlmitud kaubalepingus leitud erilist tingimust, mille järgi enamsoodustus ei laiene Soome, Eesti, Läti, Leedu ja Nõukogude Venemaa omavahel antud soodustustele. Praktiliselt teostub Balti klausel preferentsiaaltariifide kaudu.

Balti klausel on välja kasvanud Eesti kaubanduslepinguist. Tõukeks sellele oli Eesti-Soome leping oma erisoodustustega ja vormilise keeluga neid loovutada kolmandatele riikidele. Siit tekkiski tarvidus ja juriidiline kohustus välja lülitada enamsoodustuse põhimõtte nivelleerivast mõjust Soomele antud ainusoodustused ja seda võis teha vaid teiste lepinguosalistel vormilisel nõusolekul erilise klausliga kõikides lepingutes. Esmakordselt esineb Balti klausel Eesti-Prantsuse lepingus. Eesti eeskujule järgnesid alles aasta või paar hiljem Läti ja Leedu (Kaasik, N., Balti klausel kaubanduslepingutes, ERK 1934, lk. 38). Esialgul hõlmas Balti klausel kaubanduslepingutes vaid Soomet ja Lätit, kuid veidi hiljem levis ta ka Leedule ja Nõukogude Venele. Säärasena on ta püsivalt esinenud nii meie kui ka Läti ja Leedu kaubanduslepingutes teiste riikidega.

Hoopis teissugune on olnud Balti klausli saatus Soome kaubanduslepingutes. Oma varemates lepingutes, näiteks Prantsusmaaga, reserveerib Soome vaid soodustusi, mis ta annab Eestile. Nii on Soome Balti klausliga hõlmatud ennemini passiivselt kui aktiivselt: ta kasutab klausliga võimaldatud soodustusi teiste riikide kaubanduslepingute põhjal. Teised Balti riigid on talle reserveerinud erilisi soodustusi ja näidanud oma valmisolekut neid ka anda. Soome aga ei ole vastavaid reservatsioone teinud ja temal osutub seega võimatuks vastutasuna anda muudele Balti riikidele eri ja ainusoodustusi, välja arvatud muidugi Eesti. Samuti liitub Balti klausliga vaid osaliselt Nõukogude Venemaa. Nii on Balti klausli tuumaks Eesti, Läti ja Leedu, kuna Soome ja N. Vene asuvad selle perifeeriatel.

Kõneldes Balti klausli praktilisest väärtusest, tuleb tähendada, et tema otseseks sihiks on soodustada Balti riikide kaubavahetust, võimaldades paremaid tingimusi konkureerimises samalaadsete kaupadega, mis pärit kolmandatest riikidest. Muid tingimusi arvestamata võiks öelda, et Balti klausel võimaldab turustada kaupu niivõrd odavamalt, kui võrd tema varjul kehtivad eelistustollid on madalamad enamsoodustuse alusel kehtivatest tollimääradest.

Kuid need soodustused, mis antakse Balti riikidele omavahel, ei laiene automaatselt kõikidele Balti riikidele. Ainusoodustused hakkavad kehtima ainult lepinguosaliste vahel ja lepingu enese piirides. Nad on antavad ainult ühele konkreetsele riigile ja ei levine teistele Balti klausliga hõlmatud riikidele. Balti klausli enese piirides ei kehti enamsoodustuse põhimõte.

Kuid see ei tähenda sugugi, et ükski asjaosalistest riikidest ei *tohiks laiendada* neid soodustusi, mis ta annud teatavale Balti riigile, ka teisele Balti klauslist hõlmatud riigile. Soodustuste *ulatus* ei ole üksikute riikide vahel kuidagi määratud. *Nii võib Eesti näit. Soomele anda ükskõik kui suuri soodustusi kaubanduslikul alal ja võib sealjuures rakendada enamsoodustuse põhimõtet ka piiramatus ulatuses, see Balti klausli keh-tivust ei kaota, pigem arendab seda edasi Balti klausli kollektiivse kasutamise suunas.* See tähendab, et Balti klausel ei peaks varjama piirama enamsoodustuse eest Balti riikide bilateraalseid vahekordi majanduslikul alal, vaid Balti klausliga kaitstud üksikutele riikidele antavad ainusoodustused oleksid kõikide Balti riikide päralt ühtlaselt. Muuhulgas on Läti omal ajal Soomele teinud ettepaneku laiendada tema poolt Eestile antavad erisoodustused ka Läti kaupadele.

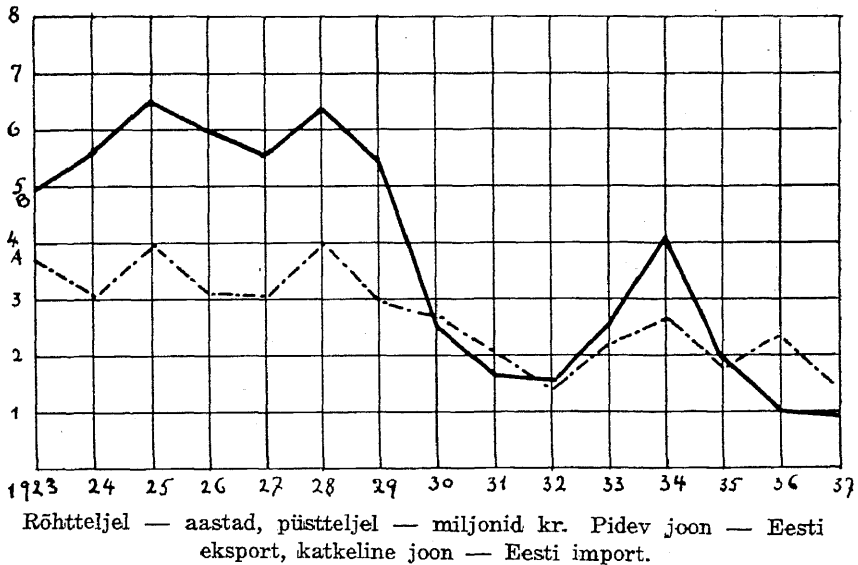
Nii näeme, et Balti klausel varub endas avaraid võimalusi Balti riikide majanduslikule lähenemisele nii bilateraalselt kui ka kollektiivselt ja oleneb nüüd neist riikidest enestest, missuguses suunas nad tahavad arendada oma majanduslikku suhtlemist. On sellejuures täiesti arusaadav, et sidemed tihenevad nende riikide vahel, kus selleks suuremad loomulikud eeldused ja kus arusaamine suhete tihendamise vajadusest on vastastikune.

Eesti seisukohalt on majanduslike suhete arendamine Balti klausli varjul olulisema tähtsusega peamiselt Soome ja Läti suhetes. Ajalugu on näidanud, et kaubavahetus Nõukogude Venega on rohkem juhuslikku laadi ja sellele ei saa suuremaid lootusi rajada. Leedu aga, ühest küljest oma asendi, veel enam aga majandusliku struktuuri tõttu ei anna suuremaid eeldusi vastastikuse kaubavahetuse tõhusamale elavnemisele.

Need kaks riiki on pidevalt võistelnud prioriteedi pärast Eesti kaubavahetuses. Vabariigi esimesel aastakümnel oli Lätil meie väljaveos kogu aeg tähtsam positsioon kui Soomel. See kestis kuni kriisiaastateni, millal meie väljavedu Soome kahanes vähem kui Läti ja seetõttu väljavedu Soome osutus suuremaks kui väljavedu Läti. Veel kord saavutas Läti meie väljaveos parema koha 1934. a., et siis otsustavalt ruumi anda Soomele. Sestsaadik on meie kaubavahetus Lätiga kogu aeg näidanud kokku-kuivamist, kuna sellevastu Soomega õige jõudsalt tõusnud.

Seni kuni hõljus veel Eesti-Läti tolliuniooni idee, rakendati Balti klausli kitsendavat mõju ka Eesti-Soome kaubalepinguis, kuid tänava sügisel nähtavasti maeti see mõte (vähemalt Eesti poolt) täiesti maha, kuna Eesti-Soome uuest kaubalepingust jäeti välja Balti klausel. On aga selge, et kõiki neid soodustusi, mis Eesti poolt antud Soomele, edaspidi Lätile edasi ei anta. Nii on Balti riikide suhtes meie kaubavahetuse raskuspunkt lõplikult asetatud lõunast põhja. Oli see õigustatud ja põhjendatud? Teatava vastuse sellele võiks anda meie kaubavahetuse senise arengu analüüs mainitud kahe riigiga. Arvestades ruumi, puudutame käesolevas ainult kaubavahetust Lätiga.

Eesti-Läti kaubavahetus 1923—1937
miljonites kroonides.

Asudes Eesti-Läti kaubavahetuse analüüsimisele, toome kõigepealt üldandmed kaubavahetuse liikumisest hulgas ja väärtuses:

Väliskaubandus Lätiga 1923—1937.

Aastad	Sissevedu Lätist		Väljavedu Lätisse	
	1000 kr.	Tonnides	1000 kr.	Tonnides
1923	3732	8608	4986	7162
1924	3010	10082	5613	16341
1925	3941	12935	6374	14492
1926	3117	5953	5962	30233
1927	3003	4564	5479	20905
1928	3987	10986	6287	21116
1929	2951	20313	5440	23750
1930	2630	14124	2474	14707
1931	2002	6878	1673	21732
1932	1498	2849	1557	9840
1933	2196	2238	2599	10191
1934	2755	1827	4066	19739
1935	1842	11538	1850	7858
1936	2287	7474	1022	7312
1937*)	1056	—	897	—

Vaadeldes nüüd nende andmete põhjal Eesti-Läti kaubavahetuse arengut väärtuse järele, ilmneb meile küllaltki iseloomulik pilt. Käive püsib enamvähem stabiilsena kuni 1929. aastani, olles meile tublisti aktiivne. 1930. a. tekib järsk langus, mis saavutab madalaima seisu 1932. a., kusjuures sel aastal meie väljavedu Lätti on ainult kr. 1 557 000 ja sissevedu vaid kr. 1 498 000. Uus elavnemine kaubavahetuses tekib 1934. a.,

*) Andmed 9 kuu kohta.

et järgmisel aastal jälle maad anda langusele. 1936. a. meie väljavedu langeb veelgi tugevasti, kuna sissevedu näitab tõusu. Käesoleval aastal näitavad need käärid kokkutõmbumise tendentsi.

Kui nüüd kõrvutada sellele meie väliskaubanduse üldkäivet, siis näeme, et kõverad on enamvähem analoogilised kuni 1934. a-ni. Sealt peale aga tekib järsk lahkuminek. Kuna meie üldväliskaubanduses jätkub 1932. a. alanud tõus, näitab kaubavahetus Lätiga 1935. a. peale järjekindlat kahanemist.

See väike võrdlus tõendab, et kaubavahetuse areng Lätiga oli kuni 1934. a-ni mõjustatud samadest teguritest, mis olid mõõduandvad mõlema maa üldise kaubavahetuse kujunemisel. Tähtsaim neist oli kahtlemata maailmamajandusliku konjunktuuri kujunemine. 1925/26. ja 1928/29. a. kõrgseisud peegelduvad ka Eesti-Läti kaubavahetuses. Järsk hindade langemine 1930. a. maailmaturul ja turgude kahanemine pidi loomulikult mõjustama ka meie omavahelist kaubandust. Ja nii see toimuski. 1934. a. tõusus aga mängis peale üldise konjunktuuri paranemise meie kaubavahetuses Lätiga erilist rolli veel krooni devalveerimine 1933. a. suvel. Tugev tagasilöökk tuleb aga 1935. a., millal teatavasti sõlmiti Eesti-Läti kliiringlepe. 1936. a. toimunud lati devalvatsioon suurendab meie sissevedu Lätist, kuna väljaveo kahanemine jätkub. Need kaks, kliiringlepe ja lati devalvatsioon olid kahtlemata teatavateks teguriteks, mis aitasid Eesti-Läti kaubavahetuse arengusuunda lahku lüüa meie üldisest väliskaubanduse arengusuunast. Võrreldes eelmise aastaga on käesolevalgi aastal meie ostud Lätist kahanenud ligi 50%, kuna Läti ostud meilt on kahanenud ca 4%.

Et pilt täielikum oleks, koostame veel ühe tabeli, mis näitab meile Läti osatähtsust, arvestades üldist sisse- ja väljavedu aastate jooksul ja teiste riikide osa selles.

Läti osatähtsus Eesti sisse- ja väljaveos.

Aastad	Väljaveos		Sisseveos	
	% üld. väärt.	Järgekord riikide osat. järgi	% üld. väärt.	Järgekord riikide osat. järgi
1923	8,0	6	3,8	4
1924	7,5	4	3,8	6
1925	6,6	4	4,1	6
1926	6,2	4	3,3	7
1927	5,2	5	3,1	8
1928	5,0	4	3,0	8
1929	4,6	4	2,4	8
1930	2,6	8	2,7	8
1931	2,4	10	3,2	8
1932	3,7	6	4,1	6
1933	5,7	4	5,6	4
1934	5,9	3	5,0	5
1935	2,3	8	2,7	8
1936	1,2	12 (!)	2,6	7

Näeme, et üldiselt Läti osatähtsus meie väliskaubanduses ei ole suur. Väljaveos oli ta suurim 1923. a., millal sinna läks meie ekspordist tervelt 8%. Sisseveos saavutab ta aga protsentuaalselt tähtsaima positsiooni 1933. a., millal meie sissevedu Lätist ulatab 5,6%-ni meie üldsisseveost.

Nii nagu seda juba konstateerisime absoluutarvude vaatlemisel,

näeme siin veel reljeefsemalt meie kaubavahetuse kokkukuivamist Lätiga viimastel aastatel. 1935. a. moodustab väljavedu Lätti vaid 2,3% meie väljaveo koguväärtusest ja 1936. a. koguni ainult 1,2%. Sisseveos on vastavad arvud 2,7 ja 2,6, mis samuti jälle tõendab, et sissevedu Lätist on kahanenud vähem kui väljavedu sinna.

Huvitavam võiks olla Läti osatähtsust meie väliskaubanduses võrrelda teiste riikidega. Et mitte artiklit tabelitega üle koormata, pole ma täielikke andmeid toonud. Seda on aga võimalik jälgida ka tekstis, juuresoleva tabeli abil, kus teises lahtris on toodud numbrid, mis näitavad, mitmendal kohal asus Läti meie sisse- resp. väljaveos vastavatel aastatel, võrreldes teiste riikidega.

Vaatleme esmalt sissevedu. 1923. a. asub Läti meie sisseveos kohe Saksa, Briti ja N. Vene järel 4. kohal, kuigi ainult 3,8%-ga meie üldsisseveost. Järgmisel aastal lähevad aga ette Ühendriigid ja Rootsi, surudes Läti 6. kohale. 1925. a. möödub Läti jälle Rootsist, saavutades 5. koha. Järgneval aastal langeb Läti juba 7. kohale, kuna peale Rootsi sissevedu suureneb õige tunduvalt Poolast. 1927. a. läheb ette ka veel Prantsuse ja Läti jääb 8. kohale. Selle positsiooni säilitab ta kuni 1931. a-ni. Kuigi 1932. a. meie sissevedu Lätist õige tublisti kahanes, oli see kahanemine siiski väiksem üldisest väliskaubanduse kokkukuivamisest kriisi raskuste all ja Läti tõuseb 4,1%-ga uuesti 6. kohale, surudes Poola-Danzigi ja Prantsusmaa enesest tahapoole. 1933. a. tõusis meie sissevedu Lätist ja seetõttu läheb ta osatähtsusest mööda veel Rootsist ja N. Venest, saavutades 5,6%-ga koguni 4. koha meie sisseveos, Saksa, Briti ja USA järel. 1934. a. surus Prantsusmaa Läti uuesti 5. kohale, kuna järgmisel aastal rühivad ettepoole Rootsi, N. Vene ja esmakordselt Soome ning Läti jääb seega jälle 8-daks. 1936. a. suurenes meie sissevedu Lätist ja seetõttu ta jättis uuesti seljataha Prantsusmaa, tõustes 7-daks.

Väljaveos asetseb Läti 1923. a. Briti, Saksa, Rootsi, Belgia ja Soome järel 6. kohal. Järgneval aastal aga tõuseb ta Briti, Saksa ja Ühendriikide järel 4-daks. 1925. a. läheb N. Vene 10,7%-ga Lätist võimsalt ette, kuid meie väljavedu Ameerika Ühendriikidesse kahaneb seevõrra, et Läti säilitab 4. koha meie väljaveos. See positsioon püsib tal ka 1926. a. Kuid 1927. a. laseb ta mööda Belgia, jäädes 5-daks. Järgneval aastal kahaneb tublisti N. Vene ja Belgia osatähtsus ja nad jäävad Lätist maha, kuna mööda rühivad aga Soome ja Läti saab jällegi 4-daks. 1929. a. kerkib Lätist ootamatult ette Taani, kuna aga Soome jääb maha ja nii püsib Lätil meie väljaveos endine positsioon, s. o. 4. koht. 1930 on aasta, kus meie väljavedu Lätti katastroofiliselt langeb, mis viib ta 4. kohalt 8. kohale 2,6%-ga meie üldväljaveo väärtusest. Sel aastal tõusevad temast ettepoole N. Vene, Prantsusmaa, Rootsi ja Soome. Järgneval aastal rühivad ette veel ette Belgia-Luksemburg ja P.-A. Ühendriigid, surudes Läti koguni 10-daks. 1932. a. hakkab meie väljavedu Lätti E. Kr. devalvatsiooni tõttu uuesti tõusma ja ta tõuseb juba 4-daks kohe Briti, Saksa ja Prantsuse järel. Veelgi jõudsamalt tõuseb meie eksport 1934. a., millal Läti tõuseb 5,9%-ga üldväljaveost koguni 3-daks, tõrjudes tahapoole Prantsusmaa. Järsk pööre aga tekib 1935. a., millal Läti ostud meilt kahanevad rohkem kui 50% võrreldes eelmise aastaga ja ta langeb 2,3%-ga jällegi 8. kohale. See langus kestab edasi ka 1936. a., millal Läti langeb osatähtsusest meie väljaveos 12. kohale, moodustades 1,2% meie koguväljaveo väärtusest. Rohkem kui Läti on 1936. a. ostnud meilt järgmised riigid:

Briti, Saksa, Rootsi, Soome, Prantsuse, N. Vene, P.-Am. Ühendriigid, Hollandi, Taani, Belgia-Luksemburg ja Poola-Danzig.

Nii näeme, et Läti osa meie ekspordis on kaunis tühine ja sealjuures väga kõikuv. Riikidepere, kelledega Läti võistleb osatähtsusest, on võrdlemisi kirju. Korduvalt oleme rohkem eksportinud isegi näiteks Taani, mida meil peetakse samasuguseks põllunduse maaks nagu Eestigi. Ei ole mõjunud kõik need tolliuniooni eel- ja teostamislepingud ega isegi mitmesugused erisoodustusvõimalused Balti klausli varjul — Lätiga ei ole saadud kindlamale alusele rajatud kaubavahetust. Viimastel aastatel on aga tõesti midagi „hoopis katki“.

Edasi jääb meile veel vaadelda sisse- ja väljaveo koostist, et saada ka ses suhtes ülevaadet jämedaiski joonis. Võtame luubi alla viimased aastad, kuna need annavad kõige ilmekama pildi Eesti-Läti kaubavahetuse arengusuunast. Koostame jällegi kaks tabelit, kus tähtsamad ained on antud üksikult, teised aga rühmadena ühise pealkirja all.

Sissevedu Lätist 1935. ja 1936. a.

Kaubad ja kaupade rühmad	Sissevedu	
	1935. a. 1000 kr.	1936. a. 1000 kr.
Rukis	626	292
Suhkur	—	655
Tekstiiltööstussaadused	520	200
Paberitööstussaadused	58	142
Elektrimasinad, apar., tarb.	34	167
Kalossid	247	403
Muud kummikaubad	32	54
Muud keemiatööstussaadused	128	137
Mitmesugused muud kaubad	197	237
Kokku	1842	2287

Väljavedu Lätti 1935. ja 1936. a.

Kaubad ja kaupade rühmad	Väljavedu	
	1935. a. 1000 kr.	1936. a. 1000 kr.
Bensin	254	422
Põlevkiviõli	179	228
Bituumen	27	54
Muud keemiatööst. toorained	80	2
Tsement	25	74
Tekstiiltööstussaadused	1032	111
Mitmesugused muud kaubad	253	131
Kokku	1850	1022

Nagu näeme eelpoolesitatud arvudest, domineerivad meie sisseveos Lätist ülekaalukalt *suhkur*, *rukis* ja *kummikaubad* (peamiselt kalossid). 1935. a. moodustavad need kaubad kokku ligi 50% meie kogumpordist

Lätist; 1936. a. aga juba üle 60%-di. Kui jätame aga sisseveos arvestamata tekstiiltööstussaadused, mis peamiselt koosneb Eestisse töötlemissiks toodavast puuvillasest riidest, siis algulnimetatud kaubad moodustavad 1935. a. juba ligi 70% lätlastelt ostetud kaupadest ja samuti 1936. a. See näitab, kuivõrd meie import Lätist on olnud *suhkrust, rukkist ja kalossidest*.

Samuti kaunis huvitavat pilti pakub meie *ekspordi* koostis Lätti. 1935. a. moodustasid põlevkivitööstussaadused ca 25% meie kogueksportid Lätti. Kui aga siin jällegi elimineerime tekstiiltööstussaadused, mis peamiselt reeksporditud (siia töötlemiseks toodud ja jälle tagasi viidud) puuvillane riie, siis tõuseb põlevkivitööstussaaduste osatähtsus ca 56%-le. 1936. a. oli põlevkivitööstussaaduste osatähtsus meie koguväljaveost Lätti ca 70% ja kui tekstiiltööstussaadused välja arvata, siis juba ca 77%. Nii näeme, et meie eksport Lätti on väga tähtsal määral olnud *põlevkivitööstussaadustest, eeskätt bensiinist ja põlevkiviõlist*.

Kui nüüd oletame, et lätlased enam ei nõustu meilt ostma põlevkivitööstussaadusi (nagu sellesuunalisi ähvardusi on kuulda olnud), siis meil muidugi on esimeseks ülesandeks loobuda Läti suhkrust ja kalossidest, endastmõistetavalt ka erakorralistest rukkiostudest. Sel puhul aga langeks meie kaubavahetus Lätiga umbes samale tasemele kui see on olnud Leeduga, moodustades meie väliskaubanduskäibest nii 0,5—1 protsendi ümber.

Nii on võimalik, et kaubavahetus Lätiga polegi veel saavutanud sügavpunkti, vaid et ta võib langeda veelgi, eriti siis, kui loobutakse mõningatest suurtest tollisoodustustest näit. suhkru ja bensiini alal. Praegust meeleolu arvestades on see isegi mõnevõrra tõenäoline.

Kui nüüd küsiksime, mis on selle põhjuseks, et Eesti-Läti kaubavahetus pole lootuste kohaselt arenenud tõusu suunas ja et 1935. aastal tekkis järsult tagasikohas pööre meie kaubavahetuses Lätiga, siis näib, et sellele ei saa nii üks-kaks-kolm vastata, vaid see nõuaks pikemat analüüsi, mis ei mahu käesoleva kirjutise raamidesse. Üht tähelepanuväärset asjaolu tahaks siiski kinni naelutada. Nimelt sõlmiti 1935. a. kliiringlepe Lätiga. See on igatahes sünnitanud palju pahandusi meie eksportööridele, kuna kliiringarvele kogunesid suured nõudmised Eesti kasuks ja lätlased nende katmisega vabade deviisidega viivitasid. Nii seisis pikemat aega nn. „kinnikülmunud“ saldo meie kasuks 1 miljoni krooni ümber, tõustes kord isegi 2 milj. kroonini. Sisuliselt tähendas see meie eksportööride poolt lätlaste krediteerimist pikaajalise kaubakrediidiga. Nüüd on erakordsete ostudega kliiringarve enamvähem tasakaalu viidud, kuid kuuldavasti on tulnud meie eksportööridel kanda sellejuures ka mõningaid otseseid kahjusid võlgade vähendamise, kustutamise jne. näol. On loomulik, et säärased nähted kahjustavad häid ärilisi suhteid ja pole siis imestada, et ollakse ettevaatlikum lätlastega kauplemises. Kliiringu kaotamisega oleks kõrvaldatud igatahes üks kaunis oluline takistus Eesti-Läti kaubavahetuse edaspidises arenemises.

Kui meie nüüd varem asetamise küsimuse, kas oli õigustatud meie kaubandusliku orientatsiooni muutmine, mille üheks väljenduseks oli äsjane Eesti-Soome kaubandus- ja laevandusleping, mis meie väliskaubandusliku raskuspunkti (muidugi kitsamas mõttes, arvestades ainult Baltoskandia riike) viis lõunast põhja, siis niipalju kui küsimus puudutab Lätit, oleme esitatud andmeist saanud küllalt selge vastuse. Meie kauba-

KRISTJAN VALDMA

Oma lahkunud liiget mälestab
EESTI RARVUSLASTE KLUBI
Tartus

Kristjan Valdma †

Endast ta iialgi ei kõnelnud suuremat ja alles hulga aja peale sai teada, et ta on sündinud eelmise sajandi viimasel aastal arvatavasti kuskil Põltsamaa pool, sest mõnikord ta sattus kõnelema Põltsamaast. Juhtus vahel, et ta keelgi andis välja selle, sest ta oli neid haruldasi inimesi, kes terve pika jutu võivad kõnelda — ma-infinitiivega. Kuulata teda oli nagu lugeda Eiseni redigeeritud muinasjutte, keel kogu aja küll oma, aga kui olid korra hakanud panema tähele neid infinitiive, siis muud enam ei

vahetus Lätiga ei ole tervetel ja loomulikkudel alustel, vaid seda on seni kandnud erakorralised vastastikused soodustused, seda on puhutud nagu seebimulli, mis niikuinii ükskord pidi lõhkema. Ei ole ette näha, et siin lähemas tulevikus võks tulla otsustav pööre. Palju rohkem on sümptoome, mis näitavad, et mõlemad naabrid on majanduslikult teineteisele selga pööramas. Nii tuleb pidada täiesti õigustatuks, et hakatakse otsima *uusi kontrahente*, kelledega majanduslikke suhteid on võimalik rajada terve matele alustele. — Ehk olgu siis, et senistesse suhetesse tuleb otsustav pööre, mida aga kahjuks praegu raske ette näha.

Pulmaunelmad pole täitunud. Selle asemel on kibe tõelisus toonud suuri lahkkelisid abielurahva vahele ja juba käiakse ringi lahutismõtetega ning otsitakse uusi elukaaslasi.

jäänudki meelde. Ka seda võis aimata umbkaudselt, et ta on võtnud osa Vabadussõjast. Korra ta rääkis, kuidas keegi lapsepõlve sõpru kirjutatud talle sõja aegu kirja laste salakeeles ja siis tulnud väeosas suur krüptograafiline uurimine, kuigi selle keele süsteem olnud väga lihtne. Ta tundis neid mitut laadi ja võis alata ühega ning lõpetada ei tea mitmendaga, sest kui läks hästi, siis kuulaja sai aru mõne sõna vahetevahel. Võib olla, et see üllatas kõiki, kuidas temavanune sääraseid asju mäletab veel nii hästi. Samuti jällegi see, et ta iial ei hoobelnud oma õppursõduri aegsete vägitegudega nagu mõned teised, kellel üldse polnud muud jutuainet, võimalik, et ta sellalgi oli väga tagasihoidlik ega tükkinud kuskil esile, ülikoolis ta küll oli säärane.

Eksameid ta tegi ainult muuseas, kuigi väga tahtis saada pastoriks. Oli Ristiuse Arheoloogia kabineti korraldajaks selle algusest saati ning askeldused seal võtsid enamiku ta päevast. Ainult siis, kui teised hakkasid ette heitma hoolimatust eksamiainete vastu, ta lausus, et tööd on liiga palju. Muidu ta ei nurisenud iialgi selle üle. Kogu töö talle tundus oma ja ma pole näinud ühtki ametnikku, kes nii palju peaks lugu tegevusest, mis hästi või halvasti elatab teda. Säärasele tööle ju tavalikult ikka vaadatakse ülalt alla ja peetakse end parema vääriliseks. Kui Kristjan Valdma kuskil tuli vastu ja talt küsida, kuhu minnakse, oli päris kindel, et vastus on üks kolmest: prof. Silla juurde, kabinetti või Ülikooli Raamatukokku. Igasuguseid võimalikke ja võimatuid asju tal oli öiendada. Vahel valmistada ette kihelkondliku kirikliku arheoloogia registreerimistööle minevaid üliõpilasi, lugeda läbi nende töid, mis sageli muidugi olid lihtsalt jubedad, seletada neile, mis veel on vaja, kuidas ja kust võimalik hankida puuduvaid andmeid, kaubelda mõne vastleitud eseme omanikuga hinna suhtes mitmeidsetmeid kordi, enne kui siis hauakivi või mõni pae-tükk krooniga mao, kiilkirja ja juudinäolise mehega sai kabinetti. Nii tihti kui mahti ta istus Ülikooli Raamatukogus ja sirvis igalaadi raamatuid, mis kuidagi ühendatavad kodumaa kirikulooga, olgu siis heraldikast või matemaatilisest astronomiast, kõik kuuetaskud olid sedelikesi täis tal alati, nii täis, et võõrad inimesed pidasid teda ärimeheks, kes oma positiivset ja negatiivset varandust ei suuda mahutada ühte rahakotti, vaid tingimata vajab mitut. Imekombel ta ikka leidis sealt, mida just vaja. Viimaseil aastail Tartus ta enamasti oli Keskarhiivis koostades ja aidades üliõpilasil koostada kirikute visitatsioonide protokollide nimestikke, ainult õhtupoolikuti oli siis näha teda mõni pealuu või vesikooptate mapp kaenla all minemas prof. Silla juurde.

Mis juhtus seespool, sellest ta harva kõneles avalikult, kuigi sellal oli virgemaid Akadeemilise Usuteadlaste Seltsi liikmeid ja seal me aina ja aina rääkisime. Vahel, nagu juhuslikult, pudenes välja midagi. Korra ta terve semestri läbi kõneles egoismist ja püüdis iga nähet maailmas seletada sellega; mitte ainult neid, mis tavalikult mahutatakse sinna, vaid arvas, et paluda Jumalalt midagi ka pole muud kui egoism. Kas selline mõte tuli tagasihoidlikkusest või oli muid põhjusi, kes teab seda?

Ta sai ainult mõninga aasta olla tegelikult Risti ja Nõva koguduste pastor ja nii harva, kui teda siis oli näha, tundus, et ta on rahul sellega, mis saanud. Ta ei tahtnud jääda Ülikooli juurde edasiõppijaks kirikuloo alal ja oma magistratöö, „Põltsamaa kihelkonna ajalugu“, tegi ka valmis vist rohkem sellepärast, et võimalusi oli ja oma kodukihelkonna ning esi-vanemate saatus huvitas teda.

Ja nüüd, 8. novembrist, pole teda enam loota näha ülikooli Raamatukogus. Veel ei saa kujutella, et ta on surnud. Võib olla, et on möödunud alles liiga vähe aega; võib olla, ta oli jäänud kaugeks nende kahe aasta vältel, kus teda nägi vaid juhtumisi; võib olla, et ei suuda kujutella surnuks seda, keda oled tunnud hulga aastaid. Vist tal on hea suurel rohelisel maal ja küllap need inimesed, kes tulevikus sirvivad ta lehitsetud ja loetud raamatuid, leiavad tolmukübemena mõne väljendamata jäänud mõtte. Kas nad panevad tähele neid, kas nad kõnelevad neist, kas teaks? Aga seal nad on ja mujalgi.

Uku Masing.

Ta põlvnes kindlasti kusagilt Põltsamaalt. Kohtasin minagi teda seal. Uurides Põltsamaa kihelkonna traditsiooni, lossi, selle kadumaläinud arhiivi ja kirikut astus ta ühel äripäeval kirikus mu juurde ja lausus: „kuulsin, et sa uurid kirikut, tulin ka vaatama.“ Ja nii ta jäi mu lähedale, kuni tegelesin kiriku ja lossiga. Mäletan dr. J. Vasar pildistas meid rokokoo-saalis, kus Valdma kurtis, et see saal tuleks taas korda seada, aga linnal ei ole raha. Siis ta oli pikemalt kirjutanud ühes ajalehes Põltsamaa kirikust ja kiriklast. Jälle kurtis, et see pole meeldinud kohalikule pastorile, kuna nüüd teavad kõik, kui palju tube ta kasutab.

Ta oli vaikse iseloomuga, tähelepandamatu kiires elutempos, aga töö viis kokku kuidagi ikka temaga.

Kahju, et teda enam ei ole. Nii heasüdamelisest ja sõnapidavast sõbrast on palju kahju! Küllap veel enam on kahju Ristiusu Arheoloogia kabinetil sellisest mesilasvirgast kirikuloo ainese talletajast, nagu oli Kristjan Valdma.

Järvo Tandre.

Ringvaadet.

Prof. Piibust ja Läti piirivalvest.

Oktoobrikuu alul käis ajalehtedes vilgas vaielus selle üle, kas Läti võimud toimisid küllalt heenaaberlikult, kui nad dr. O. Looritsa Lätist välja saatsid. Ettekäändeks oli, et dr. O. Looritsa olevat Lätis meie hõimu liivlaste kaitset üritades ähvardanud Läti siserahu. Siis mõni meie ajalehtedest tegi liivi- ja sealsete eestlaste küsimusest Looritsa küsimuse ning hakati õiendama arveid omavahel.

Asja juurde ruttas ka Tartu ülikooli rahvusvahelise õiguse prof. Piip, võttes relvaks argumentum ad hominem. Ta kogu oma autoriteediga püüdis seletada, et dr. Looritsale sissesõit Lätti olevat olnud keelatud ja Loorits hiilinud Lätti salaja.

Kui dr. Loorits „Postimees“ nr. 271 need väited väärar, jäi professorihärra käitumisest mulje, nagu asunuks tema poolt allakirjutatud väidete taga paha süüvega Läti piiri kontrollpunkti ametnik. Et pill oli mõru, ei toonud „Päevaleht“, kus ilmus prof. Piibu autoriteetne seletus, ära dr. Looritsa õiendust. Tõsiolude avaldamiseks annab ERKi toimetus ruumi dr. Looritsa õiendusele.

T.

„Postimees“ nr. 271:

Kuidas ma läksin üle Läti piiri?

Kuna mind juba ammu on vaevanud tõsine mure, kuidas mõnelt poolt „selgitatakse“ ja „lahendatakse“ Eesti-Läti arusaamatusi, siis esitan nüüd omapoolsed andmed asjaoludest, mida prof. Piip Tallinna ja Riia ametlikel andmeil valgustanud on „Postimehes“ nr. 270 s. a., et igauks teaks järeldusi teha. Olgu tähendatud, et *Eesti* ametiasutistelt olen ka mina andmeid saanud, mis muidugi ei või erineda prof. Piibule esitatud andmeist. *Läti* ametiasutistes aga mina küll ei ole käinud oma andmeid kontrollimas — ja sellevõrra minu andmed erinevadki prof. Piibu omadest.

1) Et minu sissesõit Lätti *keelatud* oleks olnud, sellest ei teadnud mina ega Eesti ametiasutised mitte kui midagi, vaid minul oli hoopis Lätist ametlik kutse Balti ajaloolaste kongressist osavõtuks.

2) Kuidas „tavalised reisijate kontrollpunktid“ *võisid* mind Lätti lasta, selle kohta on minu isikutunnistusel Läti piirivalve ametlikud märkmed: „Jebraucis 20. jan. 1937 Valkas stacija“ ja „Izbraucis 24. jan. 1937 Valkas stacija“.

3) Sõitsin viimati oma autokaaslastega V.-Roosast üle Läti piiri 23. juulil s. a. Läti piirivalvurit ei olnud kodus. Tema abikaasa ei teadnud, kuidas meid registreerida, ja helistas Ape linna tolliametnikule, kelle juurde ta ka meid saatis ja kes meid üle piiri laskis, märkides endale meie passidest tarvilikud andmed. Mina ja prof. E. Kant olime Haridusministeeriumi komanderingul *mõlemad* ametpassiga, millele *kummalegi* Läti tolliametnik tõepoolest mingit märget ei teinud, kuna ta teiste autokaaslaste isikutunnistused küll ära tembeldas. Olgu lisatud, et ka Eesti piirivalvur ei tembeldanud meie ametpasse.

4) Kui nüüd prof. Piip arvab, et nii mõndagi asja minu Lätist väljasaatmise loos „võib *vabandada*“, siis olen mina küll nii korralikult üle piiri läinud, et minul pole kellegi ees midagi vabandada, ja palun ka prof. Piipu Eesti avalikkust mitte eksiteele viia ilmsesti *mind* halvutava ütlusega, nagu ei oleks minu „*minek*“ üle piiri olnud korralik, vaid selgitatagu paremini seda, kui korralik ja vabandatav oli minu üle piiri „*laskmine*“ ja veelgi enam väljasaatmine just *lätlaste* poolt. Aga ebatäpsete ja seejuures asjaolusid meile liiati *kahjulikk* valgustusse asetavate sõnadega ärgu hakaku prof. Piip küll enam „rahvusvahelisi teravusi lahendama“ — sellise diplomaatia ajad peaksid ka meil möödas olema.

Tartu, 6. okt. 37.

Oskar Loorits.

Lätlased ja Peipsi siiamari.

Koos liivi- ja Lätis asuvate eestlaste küsimuse klaarimisega tõuseb igasuguseid küsimusi terve rida, mis vajavad lahendamist. Nüüd kirjutatakse meile uskumatuid lugusid siiamarjade turustamisest.

Peipsi järves elab üleeuroopalise kuulsusega järvesiig ehk ihes (*Coregonus maraena*, Peipusmaräne), kelle poolelihautatud marja meilt telliti paljudesse Euroopa riikidesse mitmetuhande krooni eest aastas. Selle kauba tähtsust taipasid ka lätlased. Juba aastat kümme tulevad nad igal sügisel ihese kuduajal 3—4-mehelise jõuguga Eestisse, ostavad marjad tooraine näol üles ja müüvad suure vahekasuga välismaale edasi. Alul nad ajasid marja hinna kõrgeks, nii et siinsed asutised marja osta

ei võinud. Kui välismaalt tuli Eestisse tellimisi, siis ei saanud meie tellimisi täita ning ostjad pöördusid nõudmistega Läti poole. Nüüd lätlased on võtnud välisturud üle ja Eestist ei telli seda kaupa enam keegi.

Eestis on olemas ka riiklik hautamismaja. Tema jõuab osta ainult mõni liiter ihesemarja, kuna lätlased veavad välja seda sadade liitrite viisi.

Selgi sügisel on jõuk lätlasi saabunud Emajõe suhu Praaga külla, kus asub ihese tähtsam kudukoht. Lätlased on seal asja korraldanud nii, et kogu küla ei võta riikliku kalakasvanduse marjakogujat korterisse ja kaup veereb niiviisi Lätti.

Mida siin soovitada? Kui pole võimalik hautada ihesemarja, siis haudugu riiklik hautusmaja endale niisugune seadus, mis annab talle marja tagasi. Või müüdagu maja lätlasele maha.

Kuuldavasti „hautavad“ lätlased Riias ka *Tallinna kilu*, konserve.

Vanasti olid kaubamärgid rahvusvahelise seadusega kaitstud. Kas see nüüd enam pole nii? Peaks küsima rahvusvahelise õiguse prof. Piibult järele.

Imestama peab aga seda, kui kinnisilmi ja kidakäsi toimime mõnes asjas. Viltukiskunud asja ei asu meie enne õgvendama, kui see on valmistanud juba palju kahju ja pahandust. T.

Saksa kooliplikad ja madrused.

Haridusministeeriumi koolivalitsus on teinud kohalike saksa vähemusrahvuse koolide juhatajaile raske noomituse ja juhtinud nende tähelepanu sellele, et kasvatuslik külg neile alluvais kooles on puudulik. Väärnähetede edaspidiste kordumiste puhul on tähendatud, et koolivalitsus ei pörka tulevikus ka tagasi viimasest sammust, ja nimelt koolijuhatajate vallandamisest.

Hamini koolivalitsuse sammu on põhjendatud saksa vähemusrahvuste koolide naisõpilaste käitumise lodevus. Tallinlastele on ju üldiselt tuntud saksa koolide naisõpilaste sobimatu kuramaaž Tallinnat külastanud sõjalaeva madrustega. Meil ei pruugiks kõnesolevasse asjasse endid segada, kui saksa vähemusrahvuse naisperel on „üks tõesti hea päev“. Kui aga asjasse segatakse kooliõpilased, kes on meie riigi kodanikud, kes kasutavad meie riigi poolt antud nii varanduslikke kui ka poliitilisi hüvesid, siis on ka põhjendatud nende korrale kutsumine.

Eks sõjalaeva komandör juba saabudes teatanud suure praalimisega, mis ainult sakslastele omane, et nemad tulevad ka kinnitama siinset Saksa rahva killukest. Juba selline esinemine oli ebakorrektnene ja veel suurem oli karuteene sellele küsitava ehtsusega killukesele.

Mitte üksnes saksa koolijuhtide, vaid veel tervitatum olnuks Saksa Kultuurvalitsuse ja tema juhtide korrale kutsumine, kes oma ööpimedada propagandaga on saksa vähemusrahvuse noorsoo tõrganud kõlbla kuristiku äärelle. K. S.

Ilmub 10 korda aastas. Tellimishind: aastas Kr. 3.—, poolaastas Kr. 1.70.

Vastutav toimetaja J. Tandre.

Toimetajad: Edg. Kant ja J. Tandre.

Toimetuse liikmed: H. Moora, Ed. Poom, Ed. Roos, E. Salurand.

Väljaandja: Tallinna Eesti Rahvuslaste Khubi, Tallinn, Pärnu mnt. 10—16. Tel. 463-07.

~~DE A 3778~~
~~726~~

Hind 50 senti.